

Náš kultúrno-historický kalendár

2025

**Náš
kultúrno-historický
kalendár
2025**

www.uzhss.sk
Užhorod – 2025

На обкладинці: *Дошка на честь Павла Йозефа Шафарика
відкрито 28.10.2024 р. в Ужгороді /*

Актив Ужгородського товариства словаків та Клубу
Т.Г.Масарика Ужгороді, 28.10.2024 р
/готель „Едуард,, район „Мала Прага,,

*/відкриття дошок на честь П.Й.Шафарика,
А.Дворжака та Й.Гочара /*

- © Ужгородське товариство словаків, 2025
- © Užhorodský spolok Slovákov, 2025

KALENDÁR 2025

Prehľadný kalendár 2025

	JANUÁR	FEBRUÁR	MAREC	APRÍL
PO	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31	7 14 21 28
UT	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25	1 8 15 22 29
ST	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26	2 9 16 23 30
ŠT	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27	3 10 17 24
PI	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28	4 11 18 25
SO	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 29	5 12 19 26
NE	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30	6 13 20 27

	MÁJ	JÚN	JÚL	AUGUST
PO	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
UT	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
ST	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
ŠT	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
PI	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
SO	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
NE	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24 31

	SEPTEMBER	OKTÓBER	NOVEMBER	DECEMBER
PO	1* 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
UT	2 9 16 23 30	7 14 21 28*	4 11 18 25	2 9 16 23 30
ST	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
ŠT	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
PI	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
SO	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
NE	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28

OKÚZLENIE

Všetko vo mne volá k nej,
všetko zalieča sa jej¹,
oči vidia len jej pás,
pohládzajú zlatý vlas,
vešajú sa na jej boky,
na jej pohľad prehlboký,
na jej rtoch sa zapalujú,
vlny tela preveslujú,
pre ňu chcú byť zrkadlami,
za ňou blúdiť polnocami,
pre ňu smiať sa, pre ňu slziť,
za ňou hľadiť, po nej túžiť.

Ústa cítia dych jej vrelý,
láskou jej by skvitnúť² chceli,
ruky prosia: ostaň s nami,
choré sme po objímaní!

Srdce, hlava, nervov tkanie –
všetko žiada dotýkanie,
dotýkanie, milovanie,
milovanie, celovanie
tej, čo ako vodná víla
z jazera sa vynorila,
nad hladinou vody stála,
na slnku sa osušala,
pohodila kaderou,
zasvietila nádherou,
zvítázila, zavýskla si,
strieborný čln pritiahla si
a unikla ako stín
v šatách z bielych pavučín...

KRÁSNA PROSTOTA

Zišiel som sa raz s jednou ženou,

čo uhrančivé mala oči,
a na koho sa poďívala,
zosmutnel láskou. Bez pomoci.

Vedela v tanci ako háda
zavlniť sa a priľnúť tesne,
a kto raz v náručí ju držal,
zosmutnel láskou. Silno, hriješne.

Veselá bola neskonale,
smiech stále búril na jej perne³.
Kto ju však počul⁴, nesmier sa s ňou,
zosmutnel láskou. Prenesmierne.

Mladosťou horela jak višňa
a duchom ako réva vínna.
Lež kto sa blízkosti jej nasal,
zosmutnel láskou. Čia je vina?

I prostá bola ako dieťa.
Prečo ste smutný pri mne, pane?
Tak tázala sa, nevediac, že
kto miluje, sa smutným stane.

¹ vše jí lichotí

² vzkvést

³ rty

⁴ uslyšel

Dana PODRACKÁ

MATKINA RUKA NA KLÚČNEJ KOSTI

Sedí za stolom v kuchyni,
matka.
Akoby prisahala na to, čo hovorí,
ruku má na klúčnej kosti.
Ocitla sa sama v záhrade,
kde stál biely dom.
Spoza okien bolo vidieť
kopy jablák v tráve, medzi stromami
sa prechádzali pštrosoy,
dovysoka dvíhali nohy,
zobali kvety, vyťahovali ich
s bielymi korenkami
a presádzali ich dovnútra
zeme,
zvedavo nakúkajúc
cez dvere
do tmy, kde sa mal zjaviť anjel
a bdiť až do svitania
s peľom na ústach.

¹ pytlík

² třpytivý

PRÍSTUP UKRAJINY K NÁRODNOSTNÝM MENŠINÁM A KRAJANSKÝM KOMUNITÁM

Dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny má zhruba 1 milión 200 tisíc obyvateľov. Tu žijú a pracujú v mieri, bez problémov, ľudia rôznych národností, a to Ukrajinci, Maďari, Rumuni, Rómovia, Rusi, Slováci, Nemci a ľudia ďalších národností.

Pri poslednom sčítaní ľudu v roku 2002 sa na Ukrajine hlásilo k slovenskej národnosti približne 7000 tisíc obyvateľov. Podľa našich odhadov žije v krajine asi 13–15 tisíc Slovákov.

Teraz na Ukrajine, hlavne v Zakarpatskej oblasti, funguje niekoľko slovenských spolkov, najviac známi sú krajsky slovensky spolok L. Štúra, Matica Slovenská na Zakarpatskú, krajsky spolok slovenskej inteligencie a ďalší.... Užhorodský spolok Slovákov funguje od roku 1996, a čo je zaujímavé, celkove má iný smer svojej činnosti, ako vyše spomínané slovenské organizácie, ktoré viac organizujú folklórne sviatky/veselici, organizujú študijné pobyty slovenských deti na Slovensku, konferencie a t. d'.

USS za čas svojej existencie sa podarilo mnoho splniť zo svojich cieľov v šírení slovenskej kultúry a slovenských kultúrnych zámeroch. Boli uskutočnené výstavy výtvarných prac umelcov pánov Jordána a Mikity v Bekešskej Čabe, Nyiregyháze a Užhorode. V spolupráci s Technickou univerzitou /fakulta umení/ v Košiciach, a pomoci Slovenského konzulátu v Užhorode, boli organizované výstavy o známom architektovi Ľudovítovi Oelschlägerovi /časť budov projektoval pre Užhorod, Mukačevo, Vinohradovo/, v Užhorode, Mukačeve, Košiciach a ďalších mestách.

Spolok Slovákov v Užhorode nadviazal priateľské kontakty s niektorými redakciami v SR, napríklad, Míchalovčan, SME, v ČR-Podkarpatská Rus /ČASOPIS spoločnosti priateľov Podkarpatskej Rusi/, Slovenské dotyky, na Ukrajine – Užhorod, Evropa-centr, Sribna Zemľa, a tak tiež, kde boli uverejnené publikácie a správy o aktivitách spolku. O činnosti a aktivitách USS, o živote a problémoch Slovákov v regióne boli odvysielané rozhovory s predsedom Spolku v rádiu – Slovensko, v zakarpatskej televízii Tisa... Užhorodský spolok Slovákov v spolupráci so Slovenským konzulátom v Užhorode organizoval pre aktivistov spolku, krajanov a študentov-slovakistov z Užhorodskej štátnej univerzity – Týždeň slovenského filmu v hoteli „Užhorod“ ktoré mali obrovský úspech.

Ale najviac Slovenský spolok sa zaoberá publikačnou činnosťou. Od roku 1996 vydávame ročenku – Náš kultúrno-historický kalendár, kde informujeme o aktivitách spolku, o kultúre, tradíciách Slovákov v regióne, tak tiež boli vydané publikácie – Stopami slovenských buditeľov. Koledy na

Zakarpátí, Lastovička, Milan Rastislav Štefánik. Veľký úspech majú reedície – publikácie, čo propagujú 1 ČSR, kam patrela Podkarpatská Rus, dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny. A to sú: Podkarpatská Rus, 1922, Podkarpatská Rus, 1919–1936, Podkarpatská Rus, 1936, Technická práca na Podkarpatskej Rusi, 1933, Mukačevský hrad, 1929, Užhorod, 1935, Chust, 1933, Zveme Vás na Chustsko, 1936, Mukačevo, 1935, Jaroslav Dostal „Podkarpatská Rus“, 1936 /turistika/ a veľa ďalších.

Spolku sa podarilo 15.11.2013 odhaliť bronzovú tabuľu na česť Veľkého Slováka M R. Štefánika vo Veľkom Bereznom, za účasti zástupcov vlády Slovenskej republiky, krajanov a vládnych štruktúr Ukrajiny. Pred tým USS v spolupráci s Klubom T.G. Masaryka v Užhorode, krajským spolkom na ochranu pamiatok odhalili bustu T.G. Masaryka v Užhorode /rok 2002,28.03/, a tiež tabuľu – v Rachove /28.10.2010/, vo Veľkom Bereznom /19.05.2011/...Potom tabuli na česť M.R. Štefánika a T.G. Masaryka – zakladateľov 1. Československej republiky, v obci Perečín /14.10.2015/, M.R.ŠTEFÁNÍKA v Hute /27.júna 2019/ a tabule na česť L.Štúra

v Antalociach /05.10.2017/,Nový Klenovec /02.10.2018/, Storožnice /09.10.2019/, Dračine /12.05 2021/, Lysyčevo /12.05.2021/, Milanu Lichardu /16.09.2021/v Seredňom,Bohuslavu Nosáku-Nezabudovu v Perečine/08.10.2023 /,a tiež Pavlu Jozefu Šafáriku v Perečine /19.09.2023/ a Užhorode /21.10.2024/.

Ako vidíme, Slovenský spolok v Užhorode môže bez problémov pracovať, propagovať slovensky smer vďaka tomu, že máme demokratický ukrajinsky štát. Za totality slovenská menšina nemala možnosť hlásiť sa k svojim koreňom, vôbec sa tu neuznávala existencia slovenskej menšiny... Od čias nezávislosti Ukrajiny, všetky národnostne menšiny majú možnosť založiť svoje spolky, otvárať školy, mať rozhlasové a televízne vysilenie a slobodne sa rozprávať a propagovať svoju kultúru....

P.S. O aktivitách Užhorodského spolku Slovákov viac sa možné dozvedieť z webových stránok – www.uzhss.sk,
www.facebook.com/uzhss

Ivan LATKO – predseda USS

НАША ІСТОРИЯ

29 ROKOV SPOLKU SLOVÁKOV V UŽHORODE

*Samo TOMÁŠIK,
štúrovský básnik a prozaik*

HEJ, SLOVÁCI!

Hej, Slováci, ešte naša slovenská reč žije,
dokiaľ naše verné srdce za náš národ bije: žije,
žije duch slovenský, bude žiť na veky,
hrom a peklo, marné vaše proti nám sú vzteky!

Jazyka dar sveril nám Boh, Boh náš hromovládny,
nesmie nám ho teda vyrvať na tom svete žiadny;
i nechže je koľko ľudí, toľko čertov v svete,
Boh je s nami: kto proti nám, toho parom zmetie.

I nechže sa aj nad nami hrozná búra vznesie,
skala puká, dub sa láme a zem nech sa trasie:
my stojíme stále pevne, ako múry hradné –
čierna zem pohlti toho, kto odstúpi zradne!

V Prahe r. 1834

Ангеліна Турак

Ластівочка

Lastovička

Angelina Turáková

Štebotavé lastovičky

Štebotavé lastovičky prileteli z juhu,
vylepili si izbičky pod strechou domu.
Keď sa na nich pozeráme ako to robia,
cítíme, že nedokážu to urobiť ľudia
veď nemajú krídla, nelietajú.

Ľudia, predsa, iné dokážu :
vybudovať si izbičky podľa svojej postavičky,
tam vychovávať deti, ako lastovičky,
pozorovať starších, čo vtáčky nemôžu,
(hoci oni krídla majú a lietajú).

Domy, ktoré ľudia stavajú,
z formovanej hliny,
vaľkové sa volajú,
keď je hlina vypálená -
to je budova tehlová.

A toto vtáčky nevedia,
hoci šikovne do povetria vyletia.

Naše vtáčky pod strechou
lastovičky vysedeli,
vykrmili a z hniezda ich vypravadili:
„Teraz už žíte bez mamy, samy.

Dobre sa majte!

Veď máte silné krídla, lietajte!”

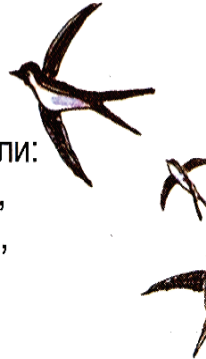

ЩЕБЕТЛИВІ ЛАСТІВКИ

Щебетливі ластівочки А ми, люди, змогли би
з півдня прилетіли, хати собі зліпити?
під стріхою собі хатки Так, звичайно, адже ми
із глини зліпили. бачили це в ластівки.
Як на них дивимося, Ліпимо їх просто з глини –
диву даємося, це хати саманні,
як швидко і спритно коли з глини випаленої –
їм ото вдається. це хати цегляні –
Бо вони крила мають, а цього вже пташки не можуть,
швидко літають. хоч і спритно літають.

Пташки під стріхою
ластів'ят вивели,
вигодували і ... вигнали:
живіть далі без мами,
бо добре вже літаєте,
міцні крила маєте.
Ми ж, люди, інакші:
молодих виховуємо,
старих доглядаємо,
хоча крил не маємо.
та й не літаємо.

Юрій Туряниця

КОЛЯДКИ

KOLEDY

KÁNTÁLÁSOK

КОЛЯДКИ, ОВСЕНИ

KOLEDY

KOLEDY

WEINACHTSLIEDER

COLINZÍ

КОЛЯДКИ ЗАКАРПАТТЯ

JEŽÍŠ MALÉ DĚTÁTKO

Ježíš, malé děťátko,
Překrásné pacholátko.
V Betlémě se narodil,
Z Marie panny zrodil.

A v tom obecném chlévě –
Položen jest na seně,
Mezi dvěma hovádky
Od své přemilé matky.

Amen již zazpíváme,
A koledy žádáme:
Dost malo darujte,
Co nam dáte, to vezmem.
Marcipány jsou pro pány,
A zemáky – pro sedláky.

Jest-li nic nedáte – nebroukejte.
A na mé zpívání – nefoukejte.
Až větší budu, lip zpívat budu,
Jen jeden roček počkejte.

JA MALÝ PŘIHAZÍM KOLEDOVAT

Ja malý přiřazím koledovat,
Co umim o Kristu prospěvovat.
Že se On narodil ve Betlémě.
Chcim všechnich domácích já
zvěstovat.

Já jsem přiřel k vám
Abych reke vám.
Zeje dnes koleda:
Kdo mi dnes něco dá,
Rád to uhlídám.

Koleda, koleda, dětku.
Dajte voříšek ke snědku.
Jak nedáte voříšek –
Roztrháme vám kožíšek.

Ročník 2, číslo 4, október-december 2001

Dôvera

Časopis Slovákov na Ukrajine

Alexander Sámbořský:
„Obráťme sa k umeniu s otvoreným srdcom“

550 rokov Turja Remete

10 rokov Spolku Slovákov v Užhorode

Jeho malby sú sestrami japonských ikebân

Bábika – nie je len zábavka

Katégoria rozprávača v románovej novele S. Rakusa Žobráci

Rómovia na Ukrajine

Читайте в українському перекладі

10 ROKOV SPOLKU SLOVÁKOV V UŽHORODE

Užhorodský spolok Slovákov je kultúrno-spoločenská dobročinná organizácia, ktorá si dala za svoj cieľ propagovať slovenskú kultúru, tradície, jazyk v našom regióne, a taktiež dobročinné pomáhať starším slovenským spoluobčanom-dôchodcom, ktorí žijú v zakarpatskej oblasti a v jeho samotnom centre. Naša organizácia existuje od septembra 1992 (bola to prvá slovenská organizácia, ktorá bola na Ukrajine právne zaregistrovaná), vtedy sa nazývala Matica slovenská a pod novým názvom Užhorodský spolok Slovákov pracuje od januára 1996.

USS sa za desať rokov svojej existencie podarilo mnoho splniť zo svojich cieľov v šírení slovenskej kultúry a slovenských kultúrnych zámerov. Spolu s ostatnými slovenskými spolkami regiónu sme dopomohli k otvoreniu konzulátu, a potom aj generálneho konzulátu SR v Užhorode. Viedlo propagáciu kultúrnej činnosti, boli vytvorené priateľské vzťahy s mnohými slovenskými aj neslovenskými organizáciami v mnohých krajinách sveta. Zvlášť v roku 1993 boli vytvorené priateľské kontakty s Bekeškočabskou organizáciou Slovákov v Maďarsku. Spoločne s mestským oddelením kultúry, predstaviteľmi mesta a touto organizáciou boli zorganizované vzájomné návštevy, uskutočnené vystúpenia folklórnych kolektívov z Užhorodu a Bekešskej Čaby. Boli uskutočnené výstavy výtvarných prác našich umelcov (p. Jordán, a p. Mikita) v Bekešskej Čabe a Nyiredháze a opačne. Umelec Laszlo Lonovič z Bekešskej Čaby vystavoval svoje diela v Užhorode. O nás a o našej činnosti sme informovali aj v Bekeškočabských masmédiách (rozhlas, televízia, noviny) a publikovali v ročníku Čabiansky kalendár v roku 1994 a 1995. O našich priateľských vzťahov sme informovali čitateľov aj v našich zakarpatských novinách.

USS sa stal členom niekoľkých medzinárodných organizácií, napr.: Federalistickej organizácii európskych menších vo Francúzku (Le Camnet), Federalistickej únii európskych menších s centrom v meste Flensburg (Nemecko), ktorí nám posielajú aj svoje vydania,

spolupracujeme so Zväzom lužických Srbov Domovina (Nemecko) s Chorvátskym kultúrnym spolkom v meste Hradišci (Rakúsko), Zväzom Poliakov v Česku (Český Těšín), Československým zahraničným ústavom v Prahe a Slovensko-českým klubom v Prahe, ktorý vydáva svoj časopis Slovenské dotyky, v ktorom sa objavujú aj publikácie činnosti USS a o živote Slovákoch žijúcich v našom regióne.

Výsledkom uvedených priateľských kontaktov sú pozvania a účasť predstaviteľov USS na fórach a konferenciách, ktoré sa uskutočňujú v Českom Těšíne, Prahe, Hradišci, Bautzene (Nemecko), Prešove (Slovensko).

V posledných rokoch môžeme poukázať na dobré kontakty a spoluprácu našej organizácie s Domom zahraničných Slovákov v Bratislave. Na ich pozvanie sa zúčastňujeme Dní zahraničných Slovákov, ktoré sa každoročne organizujú v lete v meste nad Dunajom. Časopis Domu zahraničných Slovákov Slovenské zahraničie uverejnil už niekoľko materiálov o činnosti USS a o ich vydavateľskej práci.

Spolok Slovákov v Užhorode nadviazal priateľské kontakty aj s niektorými redakciami v SR, napr. novinami Michalovčan (Michalovce), Extra Zemplín a Hlas Zemplína (tiež v Michalovciach), časopismi Slovo, Dolnozemský Slovák (vydanie Slovákov v MR, RR, SR, čo sa tlačia v Rumunsku), Charita, Podkarpatská Rus (Praha), a taktiež rádiom Kiks, Východ a Slovenský rozhlas 1.

Okrem iných medzinárodných smerov činnosti USS sú rozvinuté dobré kontakty s gréckokatolíckou diecéznou charitou v Prešove. Vďaka tejto inštitúcii náš spolok dostal už niekoľkokrát humanitárnu pomoc – potraviny, čistiace prostriedky, šatstvo a tiež noviny a časopisy.

Iná organizácia Únia Slovákov v Bratislave tiež pomohla USS, darovala nám knihy, noviny a časopisy. A Spolok dánsko-slovenského priateľstva z mesta Silkeborg nám poskytol – čokolády a cukríky. Všetko to vraví o tom, že aj v tomto ťažkom čase naša organizácia pokračuje v charitatívnej činnosti.

USS na Zakarpatskú na propagáciu svojej činnosti a slovenskej kultúry využíva aj miestne prostriedky a informácie, v prvom rade mestské noviny Užhorod, oblastné Noviny Zakarpať'a a tiež Visti Užhorodščiny, Orbitu, maďarské noviny Karpati Igaz So. Za tento čas boli nami pripravené a uverejnené dvojjazyčné výbery Slovenský kuriér v regionálnych novinách Visti Užhorodščiny (vyšlo 29 výberov) a v novinách Zakarpatská pravda – Slovenská mozaika (vyšlo 2 výbera). Pri USS je vytvorená veľká knižnica, ktorá obsahuje nielen tituly, ktoré sme dostali zo Slovenska, ale aj tie, ktoré boli vydané Slovenským spolkom v Užhorode.

Za 10 rokov existencie USS vydal, ale aj finančne podporil nasledujúce vydania:

– S. Fedor : Krátky náčrt činnosti A.I. Dobrjanskoho, Užhorod, 1992;

– Chory na slová Alexandra Duchnoviča, 1993 (znovu vydanie);

– O. Černega-Balla: Svetlo viery a dobra(o freskách Bokšaja), Užhorod, 1994;

– 80 rokov prvej svetovej (Veľkej) vojny i Karpatský kraj, Užhorod, 1995;

– Náš kalendár 1996 (slovensko-rusínsky), Užhorod, 1996;

– V. Sočka: Stopami slovenských buditeľov, Užhorod, 1996;

– Náš kultúrno-historický kalendár 1997, Košice, 1997;

– V. Sočka-Boržavin: História spolku A. Duchnoviča a Národných domov Rusínov. Užhorod, 1997;

– Náš kultúrno-historický kalendár 1999, Užhorod

– V. Sočka-Boržavin: Zazvonili v dedine na večurnu, Užhorod, 1999;

– Náš kultúrno-historický kalendár 2000, Užhorod, 1999;

– Náš kultúrno-historický kalendár 2001, Užhorod, 2000;

– T.G. Masaryk a Podkarpatská Rus, Užhorod, 2001.

Slovenský spolok spolu s oblastným spolkom ochrany pamiatok vytvorili zaujímavé videofilmy Slováci na Zakarpatskú, v ktorom sa rozpráva o spôsobe života a zvykoch v rôznych

DÁŠ
KULTÚRNO - HISTORICKÝ
KALENDÁR
1997

Užhorod

slovenských lokalitách oblasti a tiež film A zobral knihu Zapovitu – o kultúrnych pamiatkach židovskej menšiny.

Tieto spolky, a tiež aj Užhorodský spolok českej kultúry J.A. Komenského, klub T.G. Masaryka v Užhorode, spolupracujú na spoločnom pláne obnovenia pamätníka 1. prezidenta Československa a Podkarpatskej Rusi T.G. Masaryka v Užhorode so súhlasom mestského úradu. Vydali sme zborník vo viacerých jazykoch T.G. Masaryk a Podkarpatská

Rus.

USS pomáha Slovákom aj pri vybavovaní a obdržaní Štatútu zahraničného Slováka.

Z problémov, ktoré existujú medzi Slovákami jednoznačne vyplýva to, že v Zakarpatskej oblasti je veľmi veľa slovenských spolkov, ktoré majú slabú členskú základňu a tým nie je stály a dobrý kontakt s ostatnými nečlenmi – občanmi slovenskej národnosti na Zakarpatskú. Treba podotknúť aj to, že keď v minulosti mestské a krajské úrady na Ukrajine nás finančne podporovali, no v súčasnosti takúto pomoc už od nich nedostávame. Veríme, že túto pomoc dostaneme od štátnych organizácii SR.

Ivan LATKO,
predseda Spolku Slovákov v Užhorode.

SLOVENI ALEBO SLOVIENI ALEBO SLOVÁCI?

Konštatujeme, že naša slovenská historická veda je rozvinutá, najmä vďaka profesionálnym pracovníkám ako sú Historický ústav SAV, málo spomínaný Slovenský ústav v Ríme, Slovenské národné múzeum, mestské múzeá. Archeologický ústav SAV a ďalšie. Mnoho udalostí z našich dejín sa objasňuje, niektoré z nich sa objasnili bez politického a mocenského vplyvu a v súlade s historickou pravdou sa aj interpretujú. Ale nad mnohými stojí závoj, za ktorým sa je veľmi ťažko orientovať. Tu neide ani tak o

nedostatok prameňov a pracovníkov, ako skôr o, ich interpretáciu a zameranie prác.

Všimnime si napríklad, čo hovoria historické dokumenty o termínoch Sloven-Sloviens-Slovák. V pôvodnom ruskom letopise zostavenom okolo roku 1110 známy kronikár, mních Nestor, zaznačil audienciu slovenského posolstva v Carihrade pred trónom Michala III. nasledujúco: „Keď Sloveni a ich kniežatá boli pokrstení, Rastislav, Svätopluk i Kocel poslali (posolstvo) k cisárovi Michalovi... (cisár Michal) povedal im (svojim filozofom Cyrilovi a Metodovi) všetky slová (žiadosti) slovenských kniežat a povedal Cyrilovi a Metodovi: „Tu posla ku mne SLOVENSKÁ Zem, prosiac si učiteľa...“ „A poslal ich do SLOVENSKEJ krajiny k Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi“ Tento fakt možno považovať za presne stanovený, dáva možnosť rozumieť v tom istom zmysle aj výrazom, ktoré sa vyskytujú v tzv. panónskych

legendách v Metoda (hl. V): „Rastislav, kňazj SLOVENsk Svetoplukom poslašta... a my SLOVENI prost čad...“: (my SLOVENI prostí ľud...). To znamená, ukazuje, že aj v tomto pamätníku slová, SLOVENI, SLOVENské knieža, nemajú všeobecný význam Slovania, ale SÚ VLASTNÝM MENOM TOHO KMEŇA, ktorého kniežatami, resp. kráľmi bol i Rastislav, a Svätopluk. Z dokumentu vidno, že v 9. storočí sa tento západoslovenský kmeň volal SLOVENÍ na rozdiel od iných slovanských kmeňov, ktoré mali iné mená. Tieto skutočnosti ukazujú a dokazujú, že starí SLOVENÍ – praotcovia dnešných Slovákov a Slovincov, boli politicky, vojensky a kultúrne vyspelejší ako ich susedné kmene, ktoré ovplyvňovali po stránke reči, kultúry, zvykov a náboženstva. Uvedomme si, že naši predkovia boli prijímaní pred 1110 rokmi s najvyššími poctami v dvoch mocenských centrách vtedajšieho sveta v Ríme a Carihrade. Súčasná literatúra (Slovník slovenského jazyka, IV diel – 1964) o veci uvádza: SLÓVEN = Slovák (zastaralé). SLOVENikum, SLOVENistika, SLOVLEN = Slovan (zastaralé) v období Veľkomoravskej ríše, SLOVIENsky – príd. m. slovanský, SLOVIENčina – zried. staroslovienčina. Tento: rébus poukazuje, že -ie- v podstatnom mene SLOVEN vzniklo pravdepodobne mechanickým prepisom českého -ě-, ako to tvrdí časť autorov.

CHRÁM SV. CYRILA A METODA V STOROŽNICI

Farský chrám v Storožnici je zatiaľ jediným s patrocíniom bratov zo Soluna sv. Cyrila a Metoda susednej donedávna ťažko skúšanej Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie. Je dominantou nielen tejto obce, ale celého širokého okolia. O jeho výstavbe i ďalšom osude vás chceme v krátkosti informovať.

Pôvodný chrám v Storožnici (predtým Jovra) bol zasvätený sv. Mikulášovi, ale pre havarijný stav ho museli 20. októbra 1928 uzavrieť. Veriaci pod vedením svojho duchovného otca Ivana Fleňka (1872–1966), ktorý tam pôsobil od roku 1901, sa s

nadšením a nevšednou obetavosťou pustili do výstavby nového božieho domu. Rozhodli sa, že bude zasvätený slovanským vierozvestom sv. Cyrilovi a Metodovi. Architektom chrámu bol sudetský Nemec, ktorého meno upadlo do zabudnutia. Na interiéri chrámu sa freskami podieľal najväčší zakarpatský umelec Jozef Bokšaj.

Práce postupovali rýchlo a už 19. januára 1930 vztýčili na veži kríž. Finančne sa však vyčerpali, preto druhú vežu nedostavali. Horliví veriaci zabezpečili pre chrám štyri zvony s menami Mária, Ján, Peter a Michal. Na zvone Ján sú vyryté tieto slová: „Na slávu Najsvätejšej životodarnej a nerozdielnej Trojice, na česť sv. predchodcu Krstiteľa Pána Jána. Pre jovranskú gréckokatolícku cerkev zakúpili veriaci na pamiatku 35 ročného dušpastierskeho pôsobenia v Jovre farára o. Ivana Fleňka, konzistoriálneho radcu a arcidekana užanského“. O. Ivan Fleňko zaoral hlbokú brázdú v tejto farnosti. Svoje pôsobenie chápal oveľa širšie - aktívne sa venoval osvetovej a kultúrnej činnosti, mal hlboké sociálne cítenie. Jeho pričinením okrem iných aktivít bol v obci otvorený gréckokatolícky obchod.

Na posviacke chrámu v dňoch 19. a 20. júla 1930 privítali vzácných hostí – mukačevského biskupa Petra Gebeja a prešovského biskupa Pavla Gojdiča. Pri tejto príležitosti zaznela po prvýkrát pieseň k sv. Cyrilovi a Metodovi od miestneho učiteľa Andreja Miňu.

Po roku 1945 komunistická vláda začala násilnú ateizáciu spoločnosti. Gréckokatolíckych kňazov vyhánali z farností, posielali ich do pracovných táborov a chrámy odovzdávali pravoslávny. Po zmene politicko-spoločenských pomerov sa spoločenstvo grécko-katolíckych veriacich už v októbri 1990 hlásilo k životu. Po dlhých prieťahoch s pravoslávny gréckokatolícki veriaci vstúpili do svojho chrámu 1. decembra 1990. O nadšení veriacich tejto farnosti dokumentuje fakt, že hneď začali s generálnou opravou chrámu a dostavbou druhej veže.

Posviacka obnoveného chrámu bola 18. októbra 1992. Na tejto milej slávnosti sa zúčastnil okrem biskupa-ordinára Ivana

Semediho aj apoštolský vizitátor arcibiskup Mons. Francesco Colasuone, ďalší hostia a veriaci zo širokého okolia.

Zaujímavý osud stihol o. Ivana Fleňka. Po okupácii obce hortyovským Maďarskom musel svojich veriacich opustiť a odišiel pôsobiť až do odchodu do dôchodku do Choňkoviec na Slovensku, kde 16. januára 1966 odovzdal svoju šľachetnú dušu Stvoriteľovi.

Za zmienku stojí, že v Storožnici začal svoju kňazskú cestu náš rodák z Veľkej Tŕne, okr. Trebišov, trpiteľ za vieru o. ICDr. Štefan Ujhelyi (1912–1994). Po vysviacke na kňaza 19. decembra 1935 mukačevským biskupom Alexandrom Stojkom bol tam menovaný za kaplána. Od septembra 1936 pôsobil v rozličných funkciách v Užhorode, okrem rokov 1937–1938, keď spravoval farnosť Haňkovice pri Svaljave.

O. ICDr. Štefana Ujhelyiho v období začínajúcej násilnej pravoslavizácie mukačevský biskup ThDr. Teodor Romža menoval za farára do Rachova. Stalo sa to potom, keď nová moc 2. februára 1945 uväznila tamojšieho farára o. Petra Demjanoviča (1869–1945) a na Veľký piatok 23. mája 1945 na tomto 76 ročnom starcovi, ležiacom na smrteľnej posteli, vykonala trest smrti zastrelením.

Keď o. Štefan odoprel prestup na pravoslávie, 21. októbra 1946 ho uväznili a odsúdili na šesť rokov, pozbavili občianskych práv na päť rokov a konfiškáciu jeho majetku. Po odpykaní trestu ho odviezli na Sibír a žil v Krasnojarskom kraji. Do Československa sa vrátil ako jeho občan v období destalinizácie v roku 1956. V roku obnovenia činnosti našej cirkvi 1968 zohral významnú úlohu. Bol členom akčného výboru, archivárom biskupského úradu a neskôr ta jomníkom ordinariátu. Deväť rokov bol správcom farnosti v Belži a od roku 1980 v Bratislave. Súčasne pôsobil ako lektor na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte. Zastával funkciu cirkevného sudcu a bol aj examinátorom cirkevného práva prešovskej eparchie. Tento zaslužilý kňaz, sídelný kanonik prešovskej eparchie, zomrel 3. decembra 1994 v Bratislave vo veku 82 rokov. Druhý príchod Kristov očakáva spolu s bratom-kňazom Zoltánom na cintoríne v Pezinku.

V jubilejnom roku 2000 v Storožnici oslávili 1180. výročie narodenia sv. Metoda, 70. výročie posviacky chrámu, 10. výročie obnovenie činnosti Gréckokatolíckej cirkvi i 10. výročie chrámového zboru, ktorý spevom obohacuje bohoslužby nielen doma, ale aj na okolí.

V treťom kresťanskom tisícročí v Storožnici i naďalej rozvíjajú duchovnú kultúru a kresťanské tradície s nádejou, že Boh ochráni svojich a na príhovor patrónov svojho chrámu dá dostatok milostí pri evanjelizácii súčasnej rozviklanej spoločnosti, ktorá nesie stopy vyše štyroch desaťročí trvajúcej bojovnej ateizácie spoločnosti.

Mgr. Pavol **KUŠNÍR**

TAJOMNÝ HRAD V KARPATOCH VERNE A NEVICKÉ

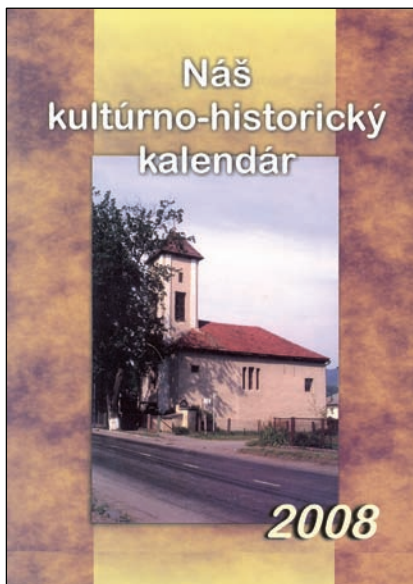
Slávny spisovateľ Jules Verne v roku 1892 údajne navštívil hrad Nevické pri Užhorode na Zakarpatskej Ukrajine. Bola mu krásna príroda jeho okolia a samotný hrad inšpiráciou pri písaní románu „Tajomný hrad v Karpatoch?“ Aj o tomto sme sa porozprávali s Ing. J. Ducárom, bádateľom po „krajine záhad“ slovenskej minulosti, nadväzujúc na príspevok v SNN 7/2007.

A M. Jesenský: Pri našom predošlom stretnutí ste spomínali akúsi „draculovskú“ stopu, ktorú ste objavili na Zakarpatskej Ukrajine. Môžete o nej prezradiť niečo viac?

J. Ducár: Áno, pred rokom som bol členom trojčlennej delegácie cyklistov z Prešova na obhliadke trasy Karpatskej turistickej cesty v Užhorode. Spolupracoval som na tvorbe cykloturistickeho sprievodcu na tejto trase, ktorá má pokračovať aj do Rumunska a Maďarska. V Užhorode nás čakal ukrajinský spolupracovník Alexander Riško, ktorý nás sprevádzal po Užhorode a okolí. Po návrate domov nám zaslal faxom materiál o obci Nevické. V ňom ma zaujala veta hovoriaca o tom, že hrad Nevické navštívil v roku 1892 slávny spisovateľ Jules Verne. Krásna príroda nevického okolia a samotného hradu mu bola inšpiráciou pri písaní románu „Tajomný hrad v Karpatoch“.

Prepáčte, ale čo má s tým spoločné gróf Dracula?

Všetko je to tak trochu zamotané. Bram Stoker podľa

všetkého na území dnešného Rumunska, Ukrajiny, resp. Slovenska asi nebol, ani v štátnych útvaroch spred sto rokov, ktoré mali odlišné názvy ako dnes. Podľa všetkého sa pri opise sídla grófa Dracula inšpiroval spomínaným románom Julesa Verná. Gróf Dracula pôsobil v oblasti vzdialenej desiatky, resp. stovky kilometrov od Nevického, Bram Stoker si z Vemovho románu vzal iba opis hradu a okolia.

A aká je skutočná realita na hrade?

Do sedla pod hradom vedie lesná asfaltová cesta k akémusi turistickému tábora so zachovalými budovami, reštauráciou, tenisovými kurtami a parkom. Chodník vedie alejou okolo hradného múru až ku hlavnej bráne. Hrad alebo presnejšie zrúcaniny hradu Nevické slúži dnes ako cieľ turistických vychádzok a miesto pre trávenie času miestnej mládeže. Vidno, že tu v minulosti prebiehal archeologický výskum a čiastočná konzervácia múrov. Svedčí o tom zvyšok akejsi lanovkovej drány, ktorou sa pravdepodobne vyvážala z hradu sutina. Zreteľná je pomerne nová šindľová strecha na centrálnej veži hradu. Možno je to tá veža, ktorá sa viackrát spomína v románe. Hrad je pomerne priestranný, obkolesený vonkajším valom, na ktorom bolo niekoľko vojenských veží so strieľňami. Za nimi je val cránili hlboká priekopa. Archeológovia predpokladajú, že hĺbka vonkajšej priekopy dosahovala až 14 metrov. Vnútorňá priekopa a valhránili hrad zo severnej, východnej a južnej strany a boli ohraničením jadra hradu. Zo západnej strany bol hrad neprístupný, pretože je tu strmý svah. Potom nasleduje prstencový kruhový val, na ktorom bol postavený vonkajší hrad, múr s tromi baštami. Z vnútorného hradu sa zachovali aj zvyšky palácov, veží, hospodárskych budov. Zaujímavé sú niektoré detaily, napríklad otvory na schodisko do veží v múre a podobne.

A čo okolie hradu?

Z hradu je nádherný výhľad na okolie a chápem Julesa Verná, že sa mu na hrade páčilo, a že ho použil na svoj román.

Rieka Uh pod hradom tečie vo výraznom, krásnom údolí a teraz už chápeme, prečo to v románe „Tajomný hrad v Karpatoch“ Verne tak zvýrazňoval. Podľa materiálu od Alexandra Riška hrad leží 125 m nad úrovňou rieky. Lesy sú tam zachované, je to miesto stvorené pre turistiku.

A keď porovnáte opis hradu v knihe a v skutočnosti?

Najprv som videl hrad a potom som si prečítal spomínaný román od Verná. Preto moje konštatovania by mali byť objektívnejšie. Už som spomínal výrazné údolie Uhu. Verne poznal hradby z troch strán hradu, ich opis v románe sa zhoduje s tým, čo som videl na vlastné oči. Čo sa týka miestností, kde býval majiteľ, zamilovaný do opernej speváčky, tak to je už ťažké posúdiť. Pred sto a viac rokmi to na hrade vyzeralo asi inakšie ako dnes, z hradu sa vyviezlo množstvo sutiny, takže by ma neprekvapilo, keby bol opis hradu v románe autentický. Chce to ale poriadny prieskum, ja som bol na hrade iba krátko a vlastne som na Nevické ani nešiel porovnávať opis hradu v texte románu s realitou.

Pokiaľ si dobre pamätám, tak neohrozený mladík dostal nejaký úder elektrickým prúdom...

Ano, keď som čítal román, tak som si vedel v pamäti predstaviť to miesto za hradbami, kde sa mu to mohlo prípadne stať. Ale všetko je vec autorovej fantázie, ako opíše miesto deja.

Trochu sa nám z rozprávania vytratil gróf Dracula...

Ďalšia zaujímavosť, potvrdzujúca túto hypotézu o Vernovej predlohe, je, že opis Slovákov v knihe Brama Stokera je pravdepodobnejší z Vernovej návštevy Užhorodu a Nevického, ako keby to bolo z oblasti niekde ďaleko vo Valašsku, dnešnom Rumunsku. Predsa Užhorod je len pár kilometrov za slovensko-ukrajinskou hranicou a aj v súčasnosti tu Slováci žijú ako národnostná menšina, napríklad v obci Storožnica.

Čo vás ešte zaujalo na hrade Nevické z hľadiska záhad, alebo lepšie povedané, čo by stálo za zverejnenie, aby sme sa tam opätovne vydali my alebo aj iní záujemcovia?

Na návštevu Nevického a na celú cestu rád spomínam! Chcel by som sa tam ešte pozrieť na pár dní, lebo ide o veľmi zaujímavú krajinu a oblasť okolo Užhorodu. O samotnom hrade som sa z materiálov Alexandra Riška dozvedel aj iné podrobnosti, napríklad aj to, že názov Nevické pochádza z dôb, keď sa na tomto hrade ukrývali mladé dievčatá, nevinné panny pred útokmi nepriateľských barbarov. Dejinami Nevického sa zaoberal aj český vedec Gabriel František, ktorý tvrdil, že prvá zmienka o Nevickom sa viaže k roku 1343. Hrad patril rodu Omodejovcov, ale po bitke pri Rozhanovciach ho od kráľa Karola Róberta dostal Ján Drugeth. Na hrade sa razili falošné mince, slúžil ako útočisko rôznym povstalcami a rozstrieľali ho počas tridsaťročnej vojny.

Pokiaľ viem, uvažuje sa, že Jules Verne na svoj román využil iný hrad z karpatskej oblasti.

Áno, viem o tom. Aj v doslove románu, ktorý som čítal, sa píše o tom, že predlohou bol hrad Devín nad sútokom Dunaja a Moravy. Tejto téme sa najviac venoval historik Ivan Rumanovský, ktorý svoje zistenia publikoval pred niekoľkými rokmi. Na základe toho vyslovil hypotézu, že predlohou románu bol práve tento hrad. Túto hypotézu však spochybňujem na základe toho, čo som už pred chvíľou povedal a pokiaľ viem, ide o zverejnenie informácie doteraz na Slovensku i v Čechách neznámej.

A Čo teda navrhujete?

Myslím, že by sa mal v Užhorode a Nevickom urobiť seriózny výskum, mali by sa napríklad prezrieť v archívoch miestne noviny z roku 1892, veď návšteva slávneho spisovateľa sa asi nedala úplne zatajiť. Mal by sa presne porovnať popis hradu s realitou. A možno to všetko už za nás niekto urobil, veď počas prvej Československej republiky tu pôsobilo mnoho zvedavých ľudí, a tiež aj po druhej svetovej vojne sa azda našli takí, ktorí sa

zaujímalí o danú problematiku. Viem si napríklad predstaviť pamätnú tabuľu na hrade Nevické alebo v hoteli, kde bol ubytovaný Jules Verne. To sa už dostávam na jeho teritórium – teritórium fantázie. Ale po sto rokoch vidíme, ako sa množstvo jeho nápadov a snov vyplnilo. Možno sa vyplní aj tento môj nápad. Prípadným záujemcom o túto problematiku som pripravený pomôcť alebo aspoň poradiť.

Miloš JESENSKÝ

Každá informácia o činnosti krajských spolkov poteší, nech by prišla z ktoréhokol'vek kúta sveta. Nevraviac o tom, keď v sebe nesie náboj objavnosti, dokonca v historickom kontexte slovenských aktivít cez prizmu výnimočnosti literárnych osobností, prejavivších sa pred stáročiami aj na poli duchovnom či spoločensko-politickom.

Vo svetle odkazu stáročí nás takto oslovil Ivan Latko, predseda Užhorodského spolku Slovákov, keď nám poslal fotografiu jednej z členiek spolku pred pamätníkom slovenskému národovcovi, literátovi a evanjelickému dejateľovi Danielovi Krmanovi neďaleko obci Žuky pri ukrajinskom meste Poltava (350 km od Kyjeva), dejisku historického triumfu cárskych vojsk Petra I, ktoré v júli 1709 porazili v Severnej vojne vojská švédskeho kráľa Karola XII.

Povšimnutiahodný je spôsob, pozornosť a úcta, s akými opatrujú Ukrajinci spomienku na autora cestovného denníka s názvom Itinerárium, v ktorom Daniel Krman (28. august 1663, Omšenie pri Trenčine – 23. september 1740, Bratislava) zaznamenal brilantným dokumentárnym spôsobom letopis spomínaných udalostí. Hoci rozprávačský i faktograficky cenné a pútavé dielo napísal Krman v latinčine, dodnes považujeme jeho Itinerárium za významné dielo v kontexte slovenskej literatúry. Okrem toho sa Daniel Krman prejavoval aj ako duchovný dejateľ v čase, keď počas vlády katolíckych Habsburgovcov v Uhorsku významne čelil aj vďaka svojim kontaktom tvrdej diskriminácii,

pôsobil od roku 1711 ako evanjelický farár na Myjave) hodnotíme jeho život a dielo v pozitivistickom tóne. Počas celého života boi totiž literárne činný – a to v rôznych oblastiach.

Prejavil sa aj v jazykovede, keď v roku 1704 vydal Základy slovenskej gramatiky, aj keď vtedajší „gramatický rukopis“ slovenčiny predstavoval vlastne češtinu. Ani pozoruhodné diela, spisovateľská, prekladateľská a vydavateľská činnosť Daniela Krmana, však nevyvážia ľútosť nad tým, že vtedajší mocní vnímali jeho výnimočnú osobnosť z celkom iného uhla pohľadu. Aj preto ho za jeho protihabsburské postoje prenasledovali, až ho postavili pred súd za , buričstvo a bohorúhačstvo. Súd ho odsúdil na doživotie a Krman zomrel v dvanástom roku výkonu väzby na Bratislavskom hrade. Pamätník, ktorý Danielovi Krmanovi odhalili na Ukrajine pri 300. výročí bitky pri Poltave v roku 2008, v nás môže iba znásobovať pokora pred človekom, ktorý patril k najplodnejším autorom barokovej literatúry v slovenskom historickom kontexte.

Ctení krajanovia, pátrajte po slovenských stopách vo svete, obohacujte naše spoločné slovenské vedomie a hrdosť na našu históriu, jej významné osobností a legendárne postavy, ktoré sa rôznym spôsobom prejavili v cudzom svete. S vašimi objavmi, postrehmi a zážitkami sa radi podelíme aj s ostatnými krajanmi a návštevníkmi našej mebovej stránky www.uszz.sk.

СЛОВАЦЬКИЙ СЛІД ПІД ПОЛТАВОЮ

Подорожуючи Полтавщиною, я потрапила в село Жуки поблизу обласного центру – історичне місце, де колись жив і помер літописець запорожців Самійло Величко, і де перед Полтавською битвою зійшлися майже впритул козаки, які воювали на боці шведського короля Карла, й ті, що воювали на боці російського царя Петра I... У 2009 році тут збудували першу чергу меморіального комплексу на честь Українського козацтва: Покровську каплицю УПЦ Київського патріархату, увінчаний хрестом Курган пам'яті, пам'ятний знак С. Величку.

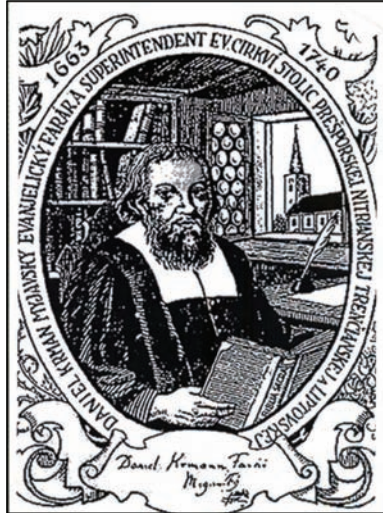
Та яку ми відчули радість знахідки, побачивши там ще один пам'ятник – словацькому священику, просвітителю, письменнику Даніелю Крману, подорожній щоденник якого став одним із найдостовірніших документальних свідчень подій, що передували Полтавській битві 1709 року. Проймає гордість і вдячність до словаків, які вшановують своїх найвидатніших далеко від батьківщини. Один із таких острівців пам'яті з'явився тепер і на Полтавщині.

Наталія ДЯЧЕНКО
м. Ужгород

Павло ПЕНЯК

СЛОВАК, ЯКИЙ СТАВ ОЧЕВИДЦЕМ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ

Одним із важливих, але маловідомих джерел з історії України початку XVIII ст. є «Подорожній щоденник» (Itinerarium) словацького церковного та суспільно-політичного діяча, видавця, перекладача, автора «Словацької граматики» і численних релігійних і історичних творів Данієля Крмана (1663-1740). Вперше рукописну латиномовну копію щоденника, датовану приблизно 1780 роком, виявлено в середині XIX ст. у Національній бібліотеці

Відня і опубліковано в 1894 році в матеріалах Угорської академії наук [11]. Словацькі історики в 60-х роках XX ст. знайшли оригінал «Подорожнього щоденника» латинською мовою і видали його зі словацьким перекладом в серії «Пам'ятки ранньої словацької літератури» [10]. Вченим вдалося встановити, що первісна, авторська назва твору – «Історія посольства пана суперінтенданта Данієля Крмана... до короля Швеції Карла XII». Назва ж «Подорожній щоденник» (Itinerarium) з'явилася з-під пера невідомого урядника.

У 1999 році в Києві у видавництві «Просвіта» в перекладі зі словацької мови, здійсненого Ольгою та Григорієм Булахами, побачив світ текст «Подорожнього щоденника». Вступну статтю до нього підготував академік НАН України Іван Дзюба, а передмову, примітки, іменний

показчик та показчик місцевих назв склав іноземний член НАН України Микола Неврлий [3]. До речі, видання не є повним перекладом джерела, а тільки тих його частин, що стосуються безпосередньо українських теренів.

Даніель Крман народився 28 серпня 1663 року в Омшені біля Тренчанських Теплиць у родині протестантського священика Даніеля Крмана-старшого [7, с. 531]. Навчався в освітніх закладах Бреслау (Вроцлав), Дрездена та Віттенберга. Вищу теологічну і філософську освіту отримав у Лейпцигу та Берліні. У двадцять років очолив Ілавську школу, а після смерті батька присвятив себе служінню церкві. У віці 43 років обирається суперінтендантом (єпископом) лютеранської церкви північної Угорщини [8, с. 202].

Як відомо, початок XVIII ст. у суспільно-політичному житті Словаччини, яка входила до складу Австрійської імперії Габсбургів, характеризується переслідуваннями та релігійними утисками місцевого населення – лютеран (угорців, чехів, словаків) з боку католицького духовенства. Це змусило керівництво лютеранської церкви звернутися за покровительством і фінансовою підтримкою до наймогутніших на той час протестантських країн – Швеції та Пруссії, відправивши туди посольство. Висланники повинні були зустрітися зі шведським королем Карлом XII – відомим опікуном реформаторів і викласти своє бачення становища протестантів у Словаччині. Очолити посольство доручили Даніелю Крману, який і раніше виконував подібні місії, ведучи переговори як представник євангелічної церкви в Дрездені, Берліні, Відні. Другим послом став словацький шляхтич Самуел Погорський.

Події, про які піде мова нижче, відбувалися під час Північної війни (1700–1721) між Росією і Швецією, яка охопила терени Східної і Центральної Європи. 14 травня 1708 року посольство розпочало подорож з Пряшева – Бардієва, далі воно продовжувалося по тогочасній польській (Санч – Нове Місто – Баранів – Кольчин – Сандомир – Пулав – Тарнів

– Варшава – Янів), пруській (Вартбург – Зеебург – Кенігсберг – Бартенштайн), литовській (Верболов – Ганушишки – Покишова – Вільнюс), білоруській (Сморгонь – Лебедів – Смолевіче – Уперевіче – Борисів – Тетерин – Могилів – Чауси – Чериков) території [3, с. 87]. На початку серпня 1708 року словацькі висланці прибули до Могилева, де знаходилася штаб-квартира командування шведських військ.

У Мотилеві посольство зустрілося з Карлом XII, вело переговори з прем'єр-міністром К. Піпером та іншими державними діячами Швеції. Під час перемовин Данієль Крман отримав позитивну, але стриману відповідь на прохання про допомогу. Місія посольства закінчилася, але повернутися тим же шляхом назад до Словаччини воно не змогло, так як різко загострилася військово-політична обстановка. Тому словацькі висланники змушені були залишитися в ставці Карла XII, розділити всі перипетії українського походу, поразки шведської армії під Полтавою, відступу до турецьких володінь.

Під час подорожі Данієль Крман вів регулярні записи. Нотатки містять не тільки особисті враження від побаченого, але й опис різноманітних подій, свідком яких він був чи знав про них із достовірних джерел. Як вважає переважна більшість фахівців, «Подорожній щоденник» цінний тим, що відрізняється від багатьох інших джерел, зокрема, шведських повідомлень. Якщо в останніх увага в основному звертається на військові дії, дислокацію і маршрути пересування армій, то наш автор людина цивільна і чисто військові питання займають незначне місце. Натомість, Данієля Крмана цікавив політичний і дипломатичний бік подій, географічні та природні обставини, етнографічні та релігійні сторони життя народів, у середовищі яких він мав змогу перебувати [4, с. 56].

Значна частина «Подорожнього щоденника» присвячена українським теренам, яку він називає «Козакія». Вона вразила посла безкрайними пшеничними ланами, великими поселеннями, багатими церквами. Поруч з часто вживаною

назвою «Козакія» автор використовує термін «Україна», а український народ називає «козацькою нацією», руськими, русинами, русами. Висланник чітко відрізняє українців від поляків, білорусів та росіян («московитів»). Даючи окремі історичні екскурси, Даніель Крман розповідає про козацько-селянські повстання під проводом Криштофа Косинського, Северина Наливайка, національно-визвольну боротьбу під проводом Богдана Хмельницького, добу «Руїни». Дипломат подає опис адміністративно-територіального поділу, суспільного ладу України, Запорізької Січі, виявляє особливості хронології (наприклад, пояснює розбіжності юліанського, григоріанського і шведського календарів), метрології (наводить такі одиниці, як миля, лікоть, палець, відстань рушничного пострілу), нумізматики (подає опис російських монет, повідомляє про гроші, які перебували в обігу, розповідає про ціни на окремі товари) [9, с. 106].

Для нашого сучасника пізнавальними будуть свідчення про короля Карла XII та його найближче оточення – К. Піпера, О. Гермеліна, А. Левенгаупта, гетьмана Івана Мазепу-Колединського та його соратників (П. Орлика, А. Войнаровського), української старшини – полковників, сотників, духовенства, цивільної адміністрації. Словацькі висланці вперше зустрілися з українським гетьманом Іваном Мазепою (1639-1709) поблизу міста Стародуб (сучасна Чернігівська область) в селі Сірки, Даніель Крман повідомляє, що «муж цей є більше 70-ти років, має мужнє обличчя, створене для козацького генія. Людина освічена, амбітна, патріот, володів латинською, польською мовами, володар великих багатств» [3, с. 24].

Автор нотаток не оминув питання про причини, які змусили шведів замість того, щоб вести наступ на Москву, повернути в Україну. Даніель Крман підтверджує повідомлення державного і церковного діяча, людини, наближеної до Петра I – Феофана Прокоповича про те, що Карл XII отримав листа від Івана Мазепи, в якому той

пропонував нанести вирішальний удар по російським військам через Україну.

На початку жовтня 1708 року шведи, подолавши густі ліси на висотах (ймовірно, мається на увазі сучасне Чернігівське Полісся), чи, як пише висланник «... гори, дикість яких тяжко описати будь-яким пером, трьома шляхами (колонами)... підійшли до Козакії» [3, с. 26]. Неповдалі від міста Новгород-Сіверського король зустрівся з гетьманом, чи, як повідомляє дипломат «ясновельможним князем козаків Іваном Мазепою» [9, с. 107]. Далі шлях шведів проліг на Батурин, Ромни, Гадяч, Опішню, Будище. Так як симпатії автора були на боці шведів як захисників протестантизму, тим не менше він скрупульозно розповідає про їх безчинства на українських теренах.

На прохання висланців Іван Мазепа надав охоронну грамоту словакам для проїзду по території Козакії-України. Наведемо її текст у перекладі сучасною українською мовою:

«Іван Мазепа, Гетьман Військ Запорізьких з обох сторін Дніпра, Кавалер славного ордена Святого Апостола Андрія та Білого Орла.

Цією подорожною Грамотою Нашою звіdomляемо кожному, кому належить про це знати. А особливо в Державі Найяснішої Порти Отаманської їх милостям Панам Володарям і людям всілякої знатності та гідності, також і Панам Старостам і всьому Військ Запорізьких Старшому і Нижчому Регіменту Городового і Низового нашого товариства, що їх милість пан Даніел Крман і Самуел Погорський з усіма своїми людьми, які з Держави Угорської послані від Найяснішого князя Його милості Семигородського, були в певних інтересах цієї Держави Угорської при дворі Найяснішого Короля Його милості Шведського, котрі тепер через Державу Найяснішої Порти Отаманської належним чином додому повертаються. Тому, щоб повсюдно були вони, посланці з Держави Угорської, добровільно без затримки пропущені та щоб їм, у разі потреби, не відмовлялось у

допомозі, яку вони зажадали б, ми цього вельми від їх милостей Панів Володарів у Державі Найяснішої Порти Отаманської жадаємо і просимо, обіцяючи все те сусідською приязню віддячити. А старшинам нашого Військ Запорізьких Городового і Низового Регіменту це тильно наказуємо.

Дано в Головному Штабі, в Будищах, 30 березня 1709 року.

Іван, вибраний Гетьман і Кавалер, рукою власною» [3, с.89].

Іоаннъ Мазепа Гетманъ Войска Запороскiхъ
с обоиъхъ сторонъ Днѣпра, Славного чина
Стого Аптаа Андрѣя и бдлаго Ола Кавалеръ-

Сзнаймуемъ сiмъ подорбнимъ листомъ Ншiмъ кождому кому колька о томъ вдаті належить. А освойве въ Панствѣ Найяснiшої Порты Оттоманской Ихъ Милостемъ Паномъ Властелиномъ, и всьакомъ Кондицiй и Достойнства Людѣмъ: Туже и Паномъ Старостинамъ и всему Старшому и меншому Войска Запорожскихъ Городового и Низового Рейменту Ншего Товариству: ИЖ Ихъ Мiй Панъ Данбелъ Керманна, и Самуилъ Погорский з прчиймъ своимъ людми посланными (з Панства Венгерского от Найяснiшого Фюнженца Его Милости Седминградского были въ певныхъ тогомъ Панства Венгерского Тiнтерессахъ в Двору Найяснiшого Короля Его Милости Шведского, которiй теперъ за належитою шправою черезъ Панства Найяснiшой Порты Оттоманской во своiаси поворочають. Зачимъ абы всьода ѓнихъ з Панства Венгерского Посланниковъ доброволне безъ задержанiя пропушано, и iакой бы потребовали бчинности тоei высъядчати нештмовалмо велце Ихъ Мiй Пановъ Властелиновъ въ Панствѣ Найяснiшой Порты Оттоманской жадаемъ и просимъ, овецуючи сьбдственною приязню тое взаемствовати. Старшинамъ зась Рейменту Ншего Войска Запорожскихъ Городового и Низового, пiано приказуемъ.

Данъ в Главныхъ Кватерахъ, въ Будищи Марта 30го року 1709.

Іванъ Именованiй
Гетман и Кавалер
Рѣкою власною итп

L[oco] s[igilli]

Словак, який супроводжував Карла XII, став свідком Полтавської битви, яка відбулася 27 червня 1709 року (за

новим стилем – 8 липня 1709 року). На його думку, рішення короля дати бій під Полтавою пояснювалося безвихідністю становища шведів, намаганням завдати росіянам остаточної поразки. О восьмій годині ранку під барабанний бій зімкнутими рядами супротивники рушили назустріч один одному. Заговорила російська артилерія. Ядра і картеч вражали шведів, вносили в їхні ряди сум'яття і паніку, значних втрат завдав їм прицільний рушничний вогонь. Посол описує обставини поранення Карла XII в ногу. Як відомо, шведи, а пізніше і окремі західноєвропейські історики, намагалися пояснити поразку саме пораненням короля. Фіаско шведів, на думку автора щоденника, було спричинене низьким моральним духом солдатів і офіцерів, зневірою в свого короля. Війська Карла XII, не витримавши натиску російської кавалерії та піхоти, почали відступати – спочатку кіннота, а згодом у безладді почали відходити піхотні полки. Через декілька годин колись численна, добре організована, навчена, одна із найкращих тогочасних європейських армій перетворилася на невелику групу втікачів, яка втратила будь-яке управління.

Залишки військ Карла XII та Івана Мазепи змушені були відступити на південь, до Молдавії, яка в цей час перебувала під політичним впливом Османської Туреччини. Близько 50 чоловік козацької старшини, 500 козаків Гетьманщини і понад 4 тисячі запорожців супроводжували гетьмана до міста Бендери [1, с. 185]. Вони стали першою українською політичною еміграцією. Саме в Бендерах Карл надав посольству вагому фінансову допомогу: 20 тисяч талерів на Пряшівську колегію та тисячу талерів на дорогу, після чого словаки через Молдавію, Буковину, Закарпаття повернулися на батьківщину.

У «Подорожньому щоденнику» подається і короткий опис закарпатської землі. Увагу посла привернули чарівна природа краю, заняття і вірування місцевого населення, окремі міста та їх визначні пам'ятки. Так, Данієль Крман

розповідає про великі соляні копальні в околицях сучасного селища Солотвина, вважаючи, що покладів солі тут настільки багато, що вистачило б для забезпечення Східної Європи (остання у нього іменується «Скіфія»). Добували сіль, викопуючи ями зі східцями. Спускалися в них за допомогою мотузкових драбин, а сіль на поверхню піднімали у великих сітках. Потім марамороську сіль по Тисі відвозили до Токаю і до країв під турецьким пануванням [3, с. 92].

Даніель Крман повідомляє про місто Хуст, де знаходиться сторожовий замок, який розташовувався на вершині великої конусоподібної гори і мав велике стратегічне значення. Місто разом з Мараморошським комітатом належить Семиграддю [3, с. 92-93]. Далі шлях посольства проліг до Кіралігази (сучасне селище міського типу Королеве Виноградівського району), де оглянули середньовічний замок Ніялаб (Нялаб). Проїхали через Нагишолюш (Севлюш, сучасний Виноградів), навколо якого розкинулися плантації виноградарників. Посольство мало змогу продегустувати знамените місцеве вино, поласувати малиною, персиками, виноградом [3, с. 93]. Визначною пам'яткою міста є палац вельможних панів Перені – нащадків Петра Перені, який був першим патроном євангеліків Угорщини. Останній населений пункт на території сучасного Закарпаття, про який повідомляє посол – це Мукачево, в якому увагу словаків привернув середньовічний замок. Він наводить легенди про походження назви міста, зокрема, одна з них говорить, що місто виростало поблизу замка, будівництво якого принесло людям немало страждань (мук). Інша пов'язує назву міста із словом «мука», так як поблизу замка колись стояв водяний млин [3, с. 94].

Після повернення на батьківщину Даніель Крман займається опрацюванням щоденника, який вівся під час подорожі. Він впорядковує сімейний архів, пише трактат про походження словаків, різноманітні полемічні твори. Продовжує займатися євангелічною діяльністю, відвідавши окремі куточки імперії (побував, зокрема, у Львові,

Дрогобичі). Така діяльність словака змусила керівництво католицької церкви вдатися до репресивних дій. У 1721 році його звинувачено у зневажанні католицької церкви, династії Габсбургів і кинуто до в'язниці. Тут він пробув дев'ять років і помер у серпні 1740 року.

Отже, все вищевикладене дає змогу стверджувати про неабияку цінність твору Данієля Крмана «Подорожній щоденник» у висвітленні тогочасної європейської політики, становища на Україні на початку XVIII ст., подій Північної війни 1700-1721 років, характеристиці окремих історичних постатей.

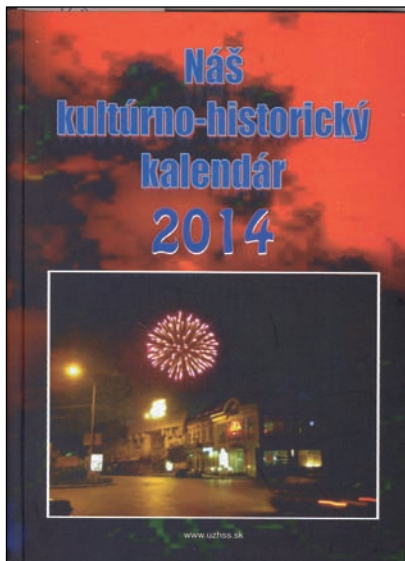
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Історія України. Навчальний посібник. – К., 2006.
2. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. – К., 1998.
3. Подорожній щоденник (Itinerarium, 1708–1709). – К., 1999.
4. Сварник І. Словак під Полтавою // Жовтень. – 1988. – № 1. – С. 54-63.
5. Сочинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожніх по Україні та інших писань чужинців за десять століть. – К., 1992.
6. Томасівський С. Словацький висланник на Україні (1708–1709) // Науковий збірник присвячений професорові Михайлови Грушевському. – Л., 1906.
7. Українська радянська енциклопедія. – К., 1980. – Т. 5.
8. Шутой В.Е. Даниел Крман и его путевые записки // История СССР. – 1971. – № 6. – С. 202-206.
9. Шутой В.Е. Малоизвестный источник по истории Северной войны // Вопросы истории. – 1976. – № 12. – С. 93-113.
10. Daniel Krman, ml. (1663–1740). Itinerarium (Cestovný dennik z rokov 1708–1709). Štúdiu o diele napísal Jozef Minárik. Životopis a poznámky napísal a text preložil Gustav Viktory. – Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1969.
11. Krman Daniel superintendens 1708–1709-ki Oroszorszagi utjanak leiraca // Monumenta Hungariae Historica. Scriptores XXXIII. – Budapest, 1894.
12. Krman D. Itinerarium (Cestovný dennik). – Bratislava, Tatran, 1984.

OVCHODNÁ AKADEMIA V MUKAČEVE
(1923–1925)

Ing. arch. Adriana PRIATKOVÁ¹

Po roku 1918, po pričlenení Podkarpatskej Rusi k Československej republike v roku 1919, sa stavebný boom dotkol takmer celej pripojenej časti. Na základe urbanistických štúdií sa vytvárali nové smerné územné plány, na základe ktorých vznikali nové mestské aglomerácie. Naštartoval sa rozvoj obyvateľstva na poli ekonomickom, sociálnom, kultúrnom aj politickom. „*Na ministerstve verejných prác, ktoré riadil profesor Fierlinger, bola predstava, že všetko je potrebné vybudovať tak, aby sa Podkarpatská Rus stala záhradou Európy*“². V rôznych miestach Podkarpatskej Rusi boli postavené nové úradné budovy pre rezort ministerstva vnútra, financií, školstva, spravodlivosti, pôšt a telegrafov, zdravotníctva a sociálnej starostlivosti, ktoré projektovali prevažne českí architekti z Prahy, prípadne z Brna, alebo Bratislavy. Architektonických súťaží sa zúčastňovali najmä významní českí architekti, ktorí hlavne v tridsiatych rokoch presadzovali vo svojich projektoch správnych budov, kultúrnych a spoločenských domoch a obytných celkoch progresívny a úsporný konštruktivizmus a aktuálny funkcionalizmus. Z kultúrnych centier niekdajšieho Československa sa do tejto časti republiky navrhovala a realizovala v mnohých prípadoch mimoriadne kvalitná moderná architektúra. Okrem Užhorodu boli postavené početné obytné domy (najmä pre českých úradníkov, vojenských „gážistov“ a iných zamestnancov) v Mukačeve, v Berehove, Chuste a inde.

Mnohí českí, ale aj slovenskí stavitelia a architekti tu mali čoskoro zriadené svoje stavebné firmy, alebo ich pobočky.

Regulačný plán Mukačeva vypracoval český inžinier Cihlář,

pomocou ktorého bolo v priebehu dvadsiatich rokov vybudované usporiadané mesto s množstvom kvalitnej modernej architektúry. Nový regulačný plán veľkoryso previazal centrum s už existujúcimi, a aj budúcnymi novopostavenými štvrtkami 20m širokými cestnými ťahmi. Vytýčil stavebné čiary a prepojil mesto so svetom železnicou. U architekta Polgára³ si mesto objednáva v Budapešti plán novej radnice (ešte v secesnom slohu) a magistrát dáva vybudovať stále divadlo pre 600 osôb. Aj vďaka obchodnej zdatnosti židovského obyvateľstva, až do vypuknutia svetovej vojny rastie Mukačevo rýchlejšim tempom, ako iné provinčné mestá. Stavajú sa tu nové budovy tabakovej továrne, pre vojsko nové kasárne a byty, rôzne nové školy, moderný gymnaziálny komplex a tiež nový školský internát, jednu z najkrajších stavieb Mukačeva. Stavajú sa tu nové obchodné domy, a aj nový poštový úrad dostáva samostatnú budovu. Z podnetu vlády Československej republiky sa budujú nové štátne obytné domy pre

rôznych úradníkov, vojenských zamestnancov a robotníkov. Mesto malo ambície stať sa sídlom mestskej správy, čo tiež prispievalo k nezvyčajnej stavebnej činnosti: stavajú sa ďalšie nové hotely, byty, obchody a veľký počet rodinných domov a víl, ale aj byty pre sociálne slabšie vrstvy. Štátny „Detský domov“ bol rozšírený o nový moderný kojenecký pavilón, ktorý je dielom českého architekta Fragnera. Nemocnica dostala novú, modernú samostatnú budovu pavilónu chirurgie.

„Z veľkého množstva novopostavených budov z architektonického hľadiska stojí za pozornosť budova hebrejského gymnázia, budova obchodnej akadémie a v tých istých intenciách špecifického orientálneho vplyvu postavené mestské kino, či „Siroťčinec židovského spolku sirôt v Mukačeve“⁴.

Po vykonaní inšpekcie na obchodnej škole a akadémii v roku

1920, ktorú previedol profesor Startl, sa školské oddelenie obrátilo na magistrát Mukačeva s požiadavkou na vybudovanie novej, vyhovujúcejšej budovy školy. Na jar 1923 bolo o výstavbe školy rozhodnuté s tým, že konkurz na projekt, ako aj všetky potrebné práce musia byť ukončené do 1. septembra 1925. Investorm stavby, ktorá mala byť postavená za dva roky, bol školský odbor civilnej správy. Presný dátum súťaže zatiaľ nepoznáme, ale vieme,

že do konkurzu bolo zaslaných 62 projektov, z ktorých do užšieho výberu vybrali 5 súťažných návrhov. Medzi vybranými bol aj projekt s názvom „Mona Liza“ – autorov Gejza Bosko a Ludwig Oelschläger, s finančnou odmenou 6 000 korún⁵.

V čase Oelschlägerovho vysokoškolského štúdia (1914–1921), Maďarská kráľovská technická univerzita Józsefa Náдора v Budapešti – nazývaná tiež ako „Polytechnika“, bola inštitúciou, kde sa kládol väčší dôraz skôr na inžiniersko – konštrukčné majstrovstvo, ako na umelecké novátorstvo. Profesori, ktorí tu pôsobili, boli zviazaní s historizmom a eklektizmom, preto viedli poslucháčov k tradičnému ponímaniu architektúry⁶. Aj architekt Géza Zoltán Boskó, ktorý bol spoluautorom víťazného súťažného návrhu na budovu obchodnej akadémie v Mukačeve, ukončil práve túto vysokú školu. S Košičanom Oelschlägerom sa zoznámil pravdepodobne už počas vysokoškolského štúdia. Napriek konzervatívne duchu, škola ich oboch do praktického života dobre pripravila. Architekt G.Z. Boskó sa samostatným projektovaním zaoberal už od roku 1920⁷.

Obchodná akadémia – dobová pohľadnica

Keď architekt Oelschläger po skončení vysokej školy v roku 1921 vstupoval do sveta architektúry, absolvoval dlhší študijný pobyt v Nemecku. Po svojom návrate sa zamestnal v ateliéri Bogdánffy a Gerlóczy v Budapešti, kde v tom čase pracoval aj architekt Boskó. Spolu sa zúčastnili na viacerých (aj zahraničných) architektonických súťažiach, na ktorých získali rôzne ocenenia, a napokon vyhrali 1. cenu na projekt obchodnej akadémie v Mukačeve⁸. V maďarskej publikácii Kompas maďarskej politiky a samosprávy medzi rokmi 1919–1939, je Obchodná akadémia zaradená medzi Oelschlägerove najvýznamnejšie projekty. Tiež sa tu spomína, že architekt svoju kariéru začal v Budapešti ako vedúci architektonickej kancelárie, pokračoval v Mukačeve, a neskôr, od roku 1924 pôsobil v Košiciach. Z toho môžeme usúdiť, že si na začiatku dvadsiatych rokov 20. storočia zriadil

v Mukačeve pobočku, prípadne ďalšiu kanceláriu, ktorú si podmienila práve výstavba tohto školského areálu⁹. Výstavbu dvojpodlažnej budovy obchodnej akadémie (teraz: Bulvár Gorkého 19) previedla za dva roky firma Ing. Kroó a Molnár z Mukčeva¹⁰.

Obchodná akadémia – súčasný stav, detail vstupu

Nárožná budova, ktorej hlavná uličná fasáda je takmer osovo symetrická, pôsobí majestátnym dojmom solídnej, vzdelávacej inštitúcie. Monumentálne, trochu ťažkopádne objemy školskej budovy, sú pravdepodobne prvou spoločnou realizáciou mladých architektov po skončení školy, ktorá ich kariéru „odštartovala“. Napriek tomu, že ide o prvotinu, uličné priečelia obsahujú niekoľko charakteristických motívov, ktoré Oechsläger a Boskó postupne rozvíjajú na ďalších svojich spoločných architektonických dielach. Konceptiu gradácie kompozície nad hlavným vstupom smerom k prevýšenej atike (pri budove obchodnej akadémie oválneho tvaru), nad ktorou dominuje okrúhla veža s ochozou a hodinami, autori neskôr použili aj na súťažnom návrhu na budovu mestského úradu v Tornali (terajšie východné Slovensko). Vežu s hodinami, prípadne s balkónom po obvode, v rôznych tvarových podobách (viac spätú s históriou, alebo neskôr, už moderného dizajnu), Oechsläger s obľubou umiestňoval aj na neskorších realizáciách¹¹.

Hlavné priečelie akadémie dynamicky modelujú rizality predstúpené pred plochy, ktoré sú členené rastrom školských okien, nad sebou prepojených bielymi vertikálnymi pásmi. Medziokenné priestory majú tmavšiu farbu s ozdobným, štylizovaným prvkom v miestach parapetov. Obdobné kompozičné riešenie plochy okenných otvorov a uličnej fasády použili architekti aj neskôr, už v modernejšom, abstraktnejšom poňatí na židovskej škole v Košiciach (1926–1927, 1933).

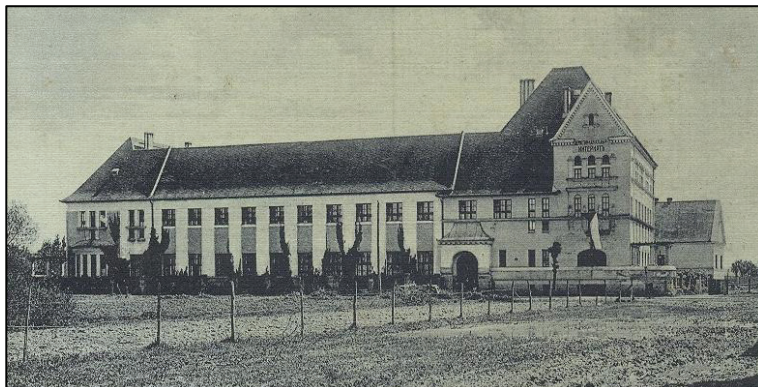
***Detaily priečelia obchodnej akadémie v Mukačeve
a židovskej školy v Košiciach***

Hrany rizalitov, tiež nárožie a sokel budovy, spevňujú pásy kamenných obkladov. Ústredným motívom hlavného vstupu je v omietke naznačená arkáda, (dvojica oblúkov), sprevádzajúca vstupný portál.

Vstupné priečelie obchodnej akadémie a detail kovového držiaka

Výrazným horizontálnym prvkom priečelia je malebná päťica združených okien s medzistĺpikmi oblého tvaru. Veľké okná s delenými tabuľkami, umiestnené nad vstupnou arkádou, presvetľujú spoločenskú sálu. Horné poschodie pravého rizalitu zdobí hranatý arkier, ktorého prekrytie kopíruje tvar zastrešenia veže. Rizalit po ľavej strane vstupu zdobí zvislý štukový pás, ktorý je podkladom pre plastický reliéf – erb mesta. Fasáda v bočnej ulici (Bul. Nedecői) je riešená v podobnom duchu, členená iba oknami tried v jednoduchšej, tiež vertikálnej kompozícii. Mladí architekti, uberajúci sa cestou postupnej abstrakcie historickej osnovy, vo svojej prvotine prezentujú viac do histórie obrátený variant členenia priečelí. Podobnými návratmi do minulosti, sa napokon riadila pri hľadaní podnetov aj maďarská secesia. Jej špecifické odtiene si Oelschläger zažil už ako mladý študent gymnázia v rodných Košiciach, na východnom Slovensku (vtedy hornom Uhorsku) ale aj neskôr, počas vysokoškolského štúdia v Budapešti. No inšpiráciu pre riešenie vzhľadu obchodnej akadémie mohli architekti nájsť aj priamo v Mukačeve, kde podľa plánov významného budapeštianskeho architekta Lechnera mesto v tom čase buduje jednu z najkrajších stavieb, školský internát¹².

***Školský internát od budapeštianskeho architekta Lechnera –
dobová pohľadnica***

Budova ruskej obchodnej akadémie v Mukačeve s maďarskými pobočkami (8+4 triedy, s 18 profesormi a 290+122 žiakmi)¹³ slúžila svojmu pôvodnému účelu do roku 1938. Svedčí o tom druhá pamätná doska s kvalitným sochárskym portrétnym reliéfom pravdepodobne prvého, mnohoročného (1926–1938) riaditeľa školy, profesora Augustína Štefana, ktorú tam umiestnili vďační absolventi. Dnes je majestátna, vyše 87 ročná budova niekdajšej obchodnej akadémie opustená a pred obnovou. Pred rokmi budova slúžila ako Dom ofícierov Sovietskej armády. Neskôr ju do svojho majetku prevzalo mesto, ktoré tam plánovalo umiestniť mestskú univerzitu. Žiaľ, mesto zatiaľ nemá peniaze na potrebnú obnovu a hodnotná budova niekdajšej obchodnej akadémie bezútešne chátra.

Príspevok vznikol na Katedre architektúry FU Technickej univerzity v Košiciach vďaka podpore grantu KEGA č. 064STU – 4/2011 Vybudovanie základne pre interdisciplinárny transfer výsledkov výskumu architektonického dedičstva.

- ¹ Ing. arch. Adriana Priatková PhD. pracuje na Katedre architektúry Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach. Venuje sa výskumu architektúry Košíc medzivojnového obdobia.
- ² Ivan Pilip: Architekt Jaroslav Kosek. S. 18. In: Náš kultúrno-historický kalendár 2012. Vyd. Užhorodský spolok Slovákov, Užhorod, 2012.
- ³ V publikácii: Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919–1933. Redaktor: Ing. Jaromír Musil, 1933. Vydal odbor spolku československých inženýru v Užhorodě tiskem státní tiskárny v Užhorodě. V.
- ⁴ Sú to všetko stavby, pri ktorých predpokladáme autorstvo architekta Oelschlägera. In: Bianchi, Gustav: Pro zem Podkarpatská Rus, II. časť: Rozvoj Podkarpatské Rusi v letech 1919–1932. S. 25, 26. Tiskem a nákladem knihtiskárny „Slovan“ v Baňské Bystřici.
- ⁵ 1925. Obchodná akadémia – za 2 roky. In: Alexei Filippow: História Mukačeva československej doby. S. 68-71. Vyd. 2012.
- ⁶ Dedičia bývalej monarchie. In: Dulla, Matúš – Moravčíková, Henrieta: Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava, Slovart 2002. S. 73.
- ⁷ Boskó Géza Zoltán. In: Jubilejné album 1879–1929. Zostavili: Mihály Lakatos, Edgár L. Mészáros a Dipl.-Ing. Zoltán Óriás. Tlačiarenská prevádzka Miklósa Biróa, a.s. Jubilejné album 50-ročného Listu podnikateľov. 50 rokov maďarskej architektúry a stavebného priemyslu. Vydavateľ: List podnikateľov. S. 144.
- ⁸ In: Magyar Politikai és Közigazgatási Compass (1919–1939), Magyar Politikai és Közigazgatási Compass (1919–1939), Athenaeum, Budapest, 1941. S. 834.
- ⁹ V roku 1926 bola dokončená budova židovskej školy v Užhorode, ale z dobovej publikácie architektonických prác vieme, že pre Mukačevo navrhol viaceré stavieb. Doložil to aj výskum realizovaný v roku 2008.
- ¹⁰ Obrázok novopostavenej budovy Obchodnej akadémie aj s uvedením mien stavebnej firmy sa nachádza na s. 74 v: Ing. Alois Karkan: Vývoj Užhorodu, Mukačeva, Berehova a Chustu. In: Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933. Redaktor: Ing. Jaromír Musil, 1933. Vydal odbor spolku Československých inženýru v Užhorodě tiskem státní tiskárny v Užhorodě.
- ¹¹ Mestský úrad v Tornali, (projekt 1925, realizácia 1926–1927). Spoločenský dom v Sevlúši – Vinohradove (1926–7). Mestský úrad v Michalovciach (1927–28). Obecný dom v Smolníku (1929–1932).
- ¹² Ing. Alois Karkan: Vývoj Užhorodu, Mukačeva, Berehova a Chustu., s. 75. In: Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933. Redaktor: Ing. Jaromír Musil, 1933. Vydal odbor spolku Československých inženýru v Užhorodě tiskem státní tiskárny v Užhorodě.
- ¹³ Fedor, Pavel. Št. Krátky nástin školství na podkarpatské Rusi s.69, in: Publikace pro zem Podkarpatská Rus, II. část: Rozvoj Podkarpatské Rusi v letech 1919–1932. Sestavil Gustav Bianchi, 1932. Tiskem a nákladem knihtiskárny „Slovan“ v Baňské Bystřici.

Pripomenutie 106. výročia vzniku prvej československej republiky v Užhorode

Dňa 28. októbra 2024 sa v Užhorode konala slávnostná akcia, ktorou sa Užhorodský spolok Slovákov a Klub T. G. Masaryka v Užhorodě spolu s členmi Společnosti přátel Podkarpatskej Rusi z Prahy a Brna. Spoločne si pripomenuli 106. výročie vzniku Prvej Československej Republiky.

Podujatie sa konalo v atmosfére histórie a vzájomnej úcty, kde sa zhromaždili krájané a hostia z Česka a Slovenska. Prítomní mali možnosť zaspomínať na významné udalosti spojené s vyhlásením samostatnosti 28. októbra 1918, keď vznikla prvá československá republika, a ako Československo prispelo k formovaniu národnej identity a kultúry Čechov a Slovákov.

Po pripomenutí 106. výročia vzniku prvej československej republiky sme pokračovali s ďalšou významnou udalosťou – slávnostným odhalením pamätných tabúľ venovaných Pavelovi Jozefovi Šafárikovi, Antonínovi Dvořákovi a Jozefovi Gočároví. Tento akt sa uskutočnil v mestskej štvrti "Malá Praha" na budove hotela Eduard.

Odhalenie tabúl sa podarilo zrealizovať vďaka finančnej podpore Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky, krajů Vysočina, Společnosti přátel Podkarpatskej Rusi z Prahy a Brna, ako aj Hasičov z Ostravy Radvanice. Osobitnú vđaku si zaslůžia aj mecenati Mykola Kalynyč z Užhorodu a Vasyľ Sľyčko z Kadane v Českej republike, ktorí sa na organizácii podujatia významne podieľali.

Odhalenie bolo oslavou kultúrneho a historického dedičstva týchto významných osobností, ktoré mali doľžitý vplyv na rozvoj českej a slovenskej kultůry.

Na záver sa uskutočnila diskusia o aktuálnych otázkach týkajúcich sa vzťahov medzi Slovenskom a Českou republikou, ako aj o zachovaní kultúrneho dedičstva Slovákov žijúcich na Ukrajine. Účastníci sa zhodli na tom, že je dôležité pokračovať v takýchto podujatiach, aby sa udržala živá pamäť na spoločnú históriu a posilnili sa vzťahy medzi národmi.

Igor Pešćak

Na ceste k Slovákom Zakarpatska: Reflexia etnologického, terénneho výskumu v slovensko-ukrajinských lokalitách Ukrajiny

Mgr. Štefan Ižák, PhD.

Odborný asistent

Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

stefan.izak@ucm.sk

Prvý krát som navštívil Ukrajinu niekedy v roku 2008. Bol som stredoškolač a rodičia ma vzali na výlet autobusom do Užhorodu. Cieľovou destináciou bol užhorodský trh, kde sme spolu s pár desiatkami ďalších Slovákov išli na „shopping“. Podobné výlety za lacnejším tovarom boli v tej dobe pre ľudí z regiónov Sobraniec alebo Sniny (z ktorej pochádzam) úplne bežné. Nasledujúce roky som Ukrajinu navštívil ešte niekoľko krát s podobným cieľom. Keďže sme to mali zo Sniny bližšie na hraničný priechod Ubl'a-Malyj Bereznyj, tak sme chodili na benzín, alkohol, cigarety a „cukerky“ tam. Práve tieto krátke výlety za hranicu formovali v danom čase môj pohľad na Ukrajinu a jej obyvateľov. Priznám sa, že ten obraz bol do veľkej miery zredukovaný, skreslený a plný stereotypov. Netušil som, čo všetko Zakarpatsko a vlastne aj celý zvyšok Ukrajiny ponúka.

Môj pohľad na svet okolo mňa sa začal postupne meniť, keď som začal študovať etnológiu na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Oveľa viac som sa začal zaujímať o etnické skupiny a etnické zloženie Európy. Etnická rozmanitosť strednej a východnej Európy sa pre mňa postupne stala veľmi zaujímavým fenoménom, o ktorom som sa chcel dozvedieť viac. V roku 2017 som znovu navštívil Ukrajinu, ale tentoraz už moja cesta nemala rovnaký charakter ako predchádzajúce prihraničné výpravy do miestnych obchodov. Po ceste do Rivnenskej oblasti na vedeckú konferenciu som strávil niekoľko hodín v Užhorode a následne

putoval vlakom cez Mukačevo, Svaljavu, Volovec smerom na sever. Od vtedy sa frekvencia a cieľ mojich ciest do Ukrajiny zmenili. Frekvencia sa zvýšila a cieľom už neboli nákupy, ale poznávanie miestnych pomerov.

Čím viac som sa o zaujímal o históriu a kultúru Ukrajiny, tým viac som sa oboznamoval aj s etnickou pestrosťou tejto krajiny a hlavne Zakarpatska, ktoré je dodnes jednou z najviac multietnických častí Ukrajiny. Niekedy v tom čase sa do blízkosti môjho vedeckého radaru dostala aj slovenská menšina, ktorá v Zakarpatsku žije dodnes. Pri snahe dočítať sa o tejto menšine niečo viac som narazil na pár dobrých českých a slovenských publikácií, v ktorých som sa dozvedel základné informácie o menšine. Bol to však len taký odrazový mostík, po ktorom som prešiel a chcel ísť ďalej, zistiť viac. Ako etnológovi mi, samozrejme, knihy nestačili a chcel som dnes už zmiešané slovensko-ukrajinské lokality navštíviť sám, vidieť ich, rozprávať sa s predstaviteľmi slovenskej menšiny a priamo od nich zistiť čo možno najviac o živote, histórii a kultúre Slovákov Zakarpatska. Na prelome rokov 2019 a 2020 som absolvoval dve cesty a stretol som sa s predstaviteľmi troch slovenských spolkov, s ktorými som urobil rozhovory. Tie ma presvedčili, že etnologický výskum miestnej slovenskej menšiny má veľké opodstatnenie. Začal som teda hľadať možnosti ako ostať v Zakarpatsku dlhší čas a preskúmať vybrané lokality. Žiaľ, v jari 2020 prišla pandémia covidu-19 a s ňou aj cestovné reštrikcie, ktoré mi prekazili plány a vo februári 2022 Rusko spustilo totálnu inváziu do Ukrajiny, pričom hlavne v prvom mesiaci a pol visel veľký otáznik nad tým, čo bude a či budem mať vôbec niekedy možnosť uskutočniť svoje plány. Našťastie Ukrajina sa ruskému „blitzkriegu“ ubránila a uhájila svoju štátnosť. Možnosť robiť etnologický, terénny výskum v Zakarpatsku som dostal v jari 2024.

Na Slovákoch Zakarpatska ma dlho fascinovali tri veci: 1. Žijú tak blízko hraníc so Slovenskom a tak málo o nich na Slovensku vieme, čo však viac vypovedá o nás ako o našich krajanoch v Zakarpatsku. 2. Počas 20. storočia zažili toľko

peripetií a ťažkých chvíľ ako asi žiadna iná slovenská krajanská komunita v zahraničí a aj napriek tomu sú etablovanou menšinou s vlastnou identitou, čo je obdivuhodné. 3. Na ich príbehu môžeme ilustrovať dejinné zlomy a procesy, ktoré sa odohrávali v strednej a východnej Európe. Slováci sú v Zakarpatsku čiastočne autochtónnym, teda pôvodným obyvateľstvom, ktoré tam žije po stáročia a tvoria tak akési predĺženie slovenského etnického priestoru, ktorý sa v dnešnom slovensko-ukrajinskom pohraničím mieša s tým rusínskym a ukrajinským. Čím viac na východ Zakarpatska ideme, tým menej Slovákov tam žije. Väčšina ich žije v Užhorodskom rajóne. A čiastočne sú Slováci v tomto regióne výsledkom ekonomickej migrácie v 18. a hlavne v 19. storočí, kedy tam prichádzali Slováci prevažne zo stredného a východného územia dnešného Slovenska ako kvalifikovaní robotníci do železiarni, zlievarni, tovární, píľ a lesných závodov. Štátna hranica medzi východným Slovenskom a Zakarpatskom po stáročia neexistovala, takže išlo o migráciu v rámci jedného štátu. Ďalšiu vlnu migrácie Slovákov, spojenú s Čechmi registrujeme ešte v období medzivojnového Československa. Vtedy aj počet Slovákov v Zakarpatsku dosiahol svoj vrchol. V 30. rokoch tvorili spolu s Čechmi viac ako 34-tisíc obyvateľov Podkarpatskej Rusi, ako ju vtedy nazývali. Odvtedy, bohužiaľ, počet Slovákov z viacerých príčin v regióne postupne klesá.

Podľa posledného sčítania ľudu v Ukrajine v roku 2001 sa k slovenskej menšine v Zakarpatsku prihlásilo 5 695 ľudí. Je pravdepodobné, že ľudí so slovenským pôvodom je v Zakarpatsku oveľa viac, ale vplyvom postupnej asimilácie sa už k etnickej identite svojich predkov nehlásia. Dnes v roku 2024 je veľmi náročné určiť reálny počet ľudí so slovenským pôvodom alebo ľudí, ktorí sa k slovenskej národnosti hlásia, pretože slovenská menšina je vystavená procesu asimilácie a emigrácie, ale aj revitalizácie slovenskej kultúry a identity, ku ktorým sa od roku 1991 a vzniku samostatnej Ukrajiny môžu hlásiť.

Od roku 1991 môžu Slováci Zakarpatska slobodne rozvíjať svoju spolkovú činnosť, mať vzdelávanie a omše v slovenskom

jazyku. Hoci slovenská menšina nie je taká početná ako maďarská alebo rumunská, na základe svojho výskumu môžem konštatovať, že je veľmi aktívna a činorodá. Do začiatku pandémie organizovali spolky na pravidelnej báze rôzne podujatia zamerané na prezentáciu slovenskej kultúry, folklóru a umenia atď., na ktorých sa zúčastňovali aj ľudia bez slovenskej etnickej identity. Pandémia a ruská invázia síce negatívne ovplyvnili spolkový život, ktorý v posledných rokoch utíchol, ale postupne začala jeho revitalizácia. V roku 2024 sa už konala napr. detská recitačná súťaž Čaro rozprávky, ktorú organizovala Matica slovenská, na ktorej som mal možnosť zúčastniť sa. Okrem toho svoje podujatia organizuje aj Užhorodský spolok Slovákov (odhaľovanie pamätných tabúl), či Zakarpatská kultúrno-osvetová organizácia slovenských žien „Dôvera“. Každý z týchto spolkov má svoju oblasť aktivít, možno povedať, že sa v týchto aktivitách dopĺňajú a pokrývajú iné spektrum, dôležité pre uchovanie menšiny. V Zakarpatsku sú aktívne aj folklórne, spevácke a tanečné súbory so slovenským repertoárom ako napr. Hutianočka (Huta), Naša Fajta, Arnyka (obe Storožnycja), Turjanska dolina (Turja Remeta), či Kamarátky (Antalovce).

Úspechom slovenskej menšiny je aj existencia 4. lýcea v Užhorode, v ktorom sa vyučuje aj v slovenskom jazyku. Fakultatívne sa potom slovenčina vyučuje aj v ďalších lokalitách ako napr. v Storožnyci, Perečyne, Turej Remete, či Antalovciach. Navyše, prakticky vo všetkých lokalitách s kompaktným osídlením Slovákov, ktorý sú prevažne rímsko-katolíci, sú omše v slovenskom jazyku, ktorý je v Zakarpatsku stále živým jazykom (dialektová aj spisovná forma). Podľa respondentov sú však slovenské omše stále pod väčším tlakom na ich okresanie v prospech omší v ukrajinskom jazyku, čo taktiež neprospieva udržaniu si slovenských jazykových kompetencií. V zmiešaných slovensko-ukrajinských lokalitách sa ľudia medzi sebou stále rozprávajú slovensky (hlavne dialektovou formou), pravda, ide dominantne o strednú a staršiu generáciu. Tá mladšia už v prevažnej miere prechádza do ukrajinčiny, čo je jednou z výziev,

ktorá stojí pred slovenskou menšinou (tak ako pred inými menšinami) – predávanie jazyka a vo všeobecnosti, tradícií, kultúry, viery a identity ďalším generáciám.

Nielen jazyková, ale aj etnická asimilácia je jednou z najväčších výziev, pred ktorou stojí slovenská menšina. Respondenti, s ktorými som hovoril v každej z navštívených lokalít konštatovali, že počet ľudí, ktorí sa hlásia k slovenskej národnosti v ich meste alebo obci znižuje. Niektorí sa asimilujú do ukrajinskej majority a etnické povedomie svojich predkov už nezdieľajú. Ďalšou obrovskou výzvou je emigrácia na Slovensko a do iných krajín Európskej únie. Tá sa zintenzívnila po ruskej invázii do Ukrajiny a z mnohých lokalít odišli aj celé rodiny, ktoré sa pred tým zúčastňovali na krajanskom, kultúrnom živote Slovákov. Obe fenomény však nie sú prítomné len u slovenskej menšiny Zakarpatska. Podobné trendy sú viditeľné aj v iných slovenských krajanských komunitách po celom svete a hlavne fenomén asimilácie je výzvou prakticky pre každú etnickú menšinu, ktorá je obklopená majoritou s inou etnickou identitou. Oba fenomény sú prirodzenými spoločenskými procesmi, ale takisto prirodzenou je aj túžba menšiny zachovať si svoj etnokultúrny profil, o čo sa dodnes Slováci Zakarpatska rôznymi aktivitami snažia.

Na svojich cestách po slovensko-ukrajinských lokalitách a pri rozhovoroch s ich obyvateľmi som teda narazil na jednej strane na silné asimilačné a emigračné tendencie a na druhej strane na snahu o udržiavanie toho „svojho“. Uvidíme, čo v budúcnosti preváži. Nesmierne potešujúci je fenomén dobrých medzietnických vzťahov nie len medzi Slováckmi a Ukrajincami, ale aj ďalšími etnikami Zakarpatska. Tento fakt oceňovali všetci ľudia, s ktorými som hovoril, nikto si nepamätal žiadne konflikty, ktoré by pramenili z etnického základu. Výsledkom týchto dobrých vzťahov je to, že kultúra Slovákov Zakarpatska nebola nikdy uzavretou, ale otvorenou a dynamickou entitou, ktorá prijímala kultúrne „výpožičky“ od ukrajinskej a na druhej strane ponúkala vlastné „výpožičky“ ukrajinskej kultúre. Kultúra

Slovákov Zakarpatska je špecifický a unikátny fenomén, ktorý vznikol miešaním slovenských a ukrajinských kultúrnych prvkov. Pekne to môžem ilustrovať na výročnom zvykosloví. Na Vianoce alebo Veľkú noc majú obyvatelia skúmaných lokalít rovnaké jedlá ako my v Snine. Pri srdci ma tiež hrialo, keď som sa s niektorými respondentami mohol rozprávať podobným slovenským dialektom, akým sa hovorí v mojom rodisku. Ako doma na Slovensku som sa tiež cítil na rímsko-katolíckych omšiach, kde som mohol počuť spevy či modlitby v slovenčine.

Počas svojho pobytu v Zakarpatsku som navštívil mestá Užhorod, Mukačevo, Velykyj Bereznyj, Perečyn a obce Turja Remeta, Huta, Onokivci, Storožnycja, Hlyboke, Serednje, Antalovci, Kolčyno (Fridešovo), Klenovec, Dovhe a Lysyčovo. Bol som v školách, kultúrnych domoch, kostoloch, chcel som vidieť všetky miesta v navštívených lokalitách, ktoré odkazujú k slovenskej kultúre a kultúrnemu dedičstvu. Tieto sídla spája práve prítomnosť slovenskej menšiny. Všetky lokality majú niečo spoločné a v niečom sa zase líšia. Niekde boli Slováci prevažne poľnohospodári, niekde pracovali s drevom, niekde v železiarňach atď. V niektorých obciach žijú stovky Slovákov, v niektorých desiatky. V niektorých sú vyhliadky na udržanie slovenského „ducha“ lokality nádejnejšie, v niektorých menej. Do niektorých sa z Užhorodu dostanete ľahšie, do niektorých ťažšie. Do každej jednej z týchto lokalít sa však oplatí absolvovať kilometre, autom, vlakom alebo „maršrutkou“ (ako som to vo väčšine prípadov robil ja) a rozprávať sa s miestnymi ľuďmi.

Osobne dúfam, že budem mať možnosť sa do slovensko-ukrajinských lokalít Zakarpatska ešte niekoľko krát vrátiť a zbierať kolektívne poznanie domácich. Témy, o ktorých by sa dalo v rámci histórie a kultúry Slovákov Zakarpatska písať je ešte mnoho a je našou povinnosťou ako vedcov dokumentovať život našich krajanov v Ukrajine. Aj tento môj výskum by bol ničím, keby som nestretol skvelých ľudí, ktorí boli ochotní sa so mnou stretnúť, odpovedať na moje zvedavé otázky, podeliť sa so svojimi vedomosťami a spomienkami, ale aj sprevádzať ma uličkami

svojich dedín. Preto by som tento text chcel venovať im ako malé poďakovanie. Aj napriek všetkým prekážkam, ktorými si museli Slováci Zakarpatska preskákať, keď im napríklad Sovietsky zväz nedovolil učiť sa v škole slovenčinu, obmedzoval náboženský život, či nedovolil založiť si spolky a ktoré pred nimi ešte stoja, je veľmi povzbudzujúce, že v regióne existujú aktívni ľudia, ktorým osud kultúry a tradícií ich predkov nie je ľahostajný a snažia sa ho zachovať. Táto práca je nesmierne dôležitá a ja ako Slováč, ktorý sa narodil na Slovensku a žije tam celý život, za ňu týmto ľuďom ďakujem, pretože je to aj môj kúsok, hoci sa nachádza „za čiarou“. Ja sa zo svojej pozície budem snažiť vo svojom priestore šíriť pravdivé informácie o Slováčoch Zakarpatska, aby sme na nich na Slovensku nezabúdali, ale podali im spolupracujúcu ruku a zaujímali sa o nich, pretože si to zaslúžia.

Centrum obce Dovhe. V popredí nový rímskokatolícky kostol, za ním gréckokatolícky a úplne vpravo pravoslávny.

Dovhe 18.5.2024

Autor s výbavou antaloveckých betlehemcov. Antalovci
30.5.2024.

Nad Antalovcami. V pozadí Gymnázium T. G. Masaryka (budova s červenou strechou). Antalovci 3.6.2024.

Starý rímskokatolícky kostol v obci Dovhe. Dovhe 18.5.2024.

Pamätné tabule na rímskokatolíckom kostole v Hlybokom.
Hlyboke 2.5.2024.

Interiér kostola v Hlybokom. Hlyboke 2.5.2024.

Majališ v Hute. Huta 30.4.2024.

Interiér rímskokatolíckeho kostola v Hute. Huta 6.4.2024.

Ludovít Štúr na škole v obci Klenovec. Klenovec 12.6.2024

Hlavná ulica Klenovca. Klenovec 12.6.2024.

Rímskokatolícky kostol v Kolčyne, niekdajšie Fridešovo.
Kolčyno 31.5.2024.

Vjazd do obce Lysyčovo. Lysyčovo 4.6.2024.

Vstup do areálu Hámre. Lysyčovo 4.6.2024.

Rímskokatolícky kostol v obci Onokivci. Onokivci 2.6.2024.

Výhľad na juh Perečyna. Perečyn 16.5.2024.

Zručaniny zámku v obci Serednje. Serednje 9.5.2024.

Rímskokatolícky kostol v Serednom. Serednje 9.5.2024.

Kríž pred kostolom v Storožnici. Storožnica 14.3.2024.

Majališ v Storožnici. Storožnjca 28.4.2024.

Folklórny, spevácky súbor Bežári na storožnickommajališi.
Storožnycja 28.4.2024.

V slovenskej triede. Škola v Turej Remete.
TurjaRemeta 15.3.2024.

Rímskokatolícky kostol v Turej Remete.
TurjaRemeta 21.3.2024.

Milan Rastislav Štefánik, VelykijBereznyj 15.4.2024.

Rímskokatolícky kostol vo VelykomBereznom,
VelykijBereznyj 15.4.2024.

4. Lýceum so slovenským vyučovacím jazykom.
Užhorod 19.4.2024.

Veľkonočná besiedka. Užhorod 5.4.2024

Наші гості з Праги – Празьська кав'ярня та Масариків демократичний рух (04 жовтня 2024)

СЛОВАК – ДОСЛІДНИК ДОПИСЕМНИХ ЧАСІВ ЗАКАРПАТТЯ

Як відомо, у перші післявоєнні роки на Закарпатті відбувалася відбудова та відновлення у всіх сферах життя, в тому числі і в галузі науки. Не залишився осторонь цих процесів і відомий словацький вчений-археолог, історик, вихідець із Закарпаття Ян Пастор.

Майбутній вчений народився 16 грудня 1909 року в Ужгороді в родині середнього достатку. Після закінчення гімназії в 1928 році він став студентом Братиславського університету ім. Я.А.Коменського, обравши для себе фах історика [1, с. 98]. Навчаючись в університеті, юнак проявив схильність до наукової роботи, його спеціалізацією стало вивчення стародавньої історії та археології. Цьому сприяв також той фактор, що його наставником і опікуном став один із патріархів тогочасної чехословацької археологічної науки Ян Ейснер. Під керівництвом відомого вченого Ян Пастор успішно захистив дипломну роботу «Поява угорців у Карпатському басейні за археологічними даними» та здобув ступінь бакалавра. Підготовка та написання дипломної роботи визначили подальше коло наукових зацікавлень майбутнього вченого, а саме історичні процеси в Карпатському басейні від найдавніших часів до раннього середньовіччя.

Після закінчення університету Ян Пастор деякий час викладав історію в одній з гімназій м. Кошице, а в 1940 році повертається до Закарпаття. У Мукачеві він влаштовується на роботу до місцевого музею, який розпочав свою діяльність у 1929 році [2, с. 9]. Тут майбутній вчений знайомиться та вивчає велику колекцію старожитностей різних епох, зібраних засновником крайової археологічної науки Т.Легоцьким, документацію за результатами окремих розкопок. Увагу дослідника привернули нотатки Т.Легоцького про відкриття у 1869 році на північній околиці Мукачева на горі Жорнина (у добу пізнього середньовіччя на цьому місці було споруджено

монастир) невеликого некрополя, який включав три насипи. На одному з курганів Т.Легоцький заклав шурф, однак не виявив жодних поховань [6].

У 1945 році Я.Пастор продовжив дослідження курганного могильника на зазначеній території. Нині звіти про розкопки зберігаються в архівах Інституту археології НАН України в Києві і в Закарпатському краєзнавчому музеї ім. Т.Легоцького і лише частково опубліковані [3, с. 1 – 5; 4, с. 228 - 229]. Тут подано розміри курганів, їх розташування, місця виявлення знахідок. Так, курган № 1 мав висоту 1,8 м, діаметр основи з півночі на південь становив 16 м, а зі сходу на захід 18 м. Він був споруджений з каменів середніх розмірів, пересипаних глиною. Поховання знаходилися у південно-східній частині підкурганної площі на кам'яній вимостці і включали 13 урнових поховань та одного, що було зібрано у пригоршню. Я.Пастор датував цей курган добою раннього гальштату на підставі урни № 13. Чим цікава ця урна? Вона мала форму корчаги з високою циліндричною шийкою і біконічним тулубом, вінчиком, що був витягнутий назовні і стояла на плоскому камені. Плічка від тулуба були відділені візерунком у вигляді горизонтальної канелюри, від якої донизу спускалися врізні лінії у вигляді трикутників. Дослідник ранньозалізного віку Закарпаття І.Попович встановив, що в куштановицьких пам'ятках кераміка з врізним геометричним орнаментом зустрічається на поселенні у Малих Геївцях (ранній пласт), який датується кінцем VII - початком VI ст. до н.е. На погляд ученого, цим часом й треба датувати поховання в урні № 13 [5, с. 51].

Що стосується інших насипів, то курган № 2, як встановив Я.Пастор, мав висоту 0,55 м, діаметр основи 12 x 10 м, був складений з жовтуватого лесового суглинку, мав правильну лінзоподібну форму [3, с. 3]. У земляному насипі було зафіксовано залишки вогнища, яке містило вугілля та попіл, однак жодних поховань дослідник не виявив.

Результати розкопок кургану № 3 дали підставу

Я.Пастору стверджувати, що він мав висоту 1,9 м, діаметр основи 16 м [3, с. 4]. Земляний насип був правильної лінзоподібної форми і був складений з лесового суглинку. Поховання концентрувалися у південній частині підкурганної площі на відстані 3 м на південний схід від центру. Як встановив учений, на глибині 0,6 м знаходився великий камінь, від якого у східному напрямку розміщувалися урнові поховання.

Весь подальший життєвий і науковий шлях Я.Пастора буде пов'язаний зі Словащиною, так як він був етнічним словаком. У 1947 році він переїжджає на постійне місце проживання до Кошиць, а наступного року стає науковим співробітником місцевого краєзнавчого музею. Працюючи в музеї, вчений продовжував займатися вивченням давньої історії Тисо-Дунайського басейну. Заслугою Я.Пастора стала участь у створенні у Кошице науково-дослідницького центру Інституту археології Словацької академії наук, керівником якого він був протягом 1953 – 1956 років [1, с. 99].

На початку 50-х років минулого століття науково-дослідницький центр розгорнув широкомасштабні польові дослідження на теренах Східної Словащини. Так, наприклад, Я.Пастор провів розкопки слов'яно-аварського могильника в Кошицях-Барці й поховань угорських дружинників в Чієрненад-Тисою. У місцевості Сомотор археолог вивчав багатощарове поселення пізньої фази культури Гава і раннього середньовіччя. Останній період був представлений артефактами слов'янської доби: житлами, знаряддями праці, керамікою. Я.Пастор датував ці знахідки VI – VII ст., що свідчило про появу давніх слов'ян на теренах Східної Словащини саме в цей період [7, s. 314 - 346]. Протягом декількох польових сезонів дослідник вивчав поселення римського часу у Блажицях, де було зафіксовано житла, господарські ями, гончарні майстерні. У таких майстернях, на погляд вченого, виготовлялась сіра кераміка з насічками, яка отримала назву блажицький тип [8, s. 83 – 105].

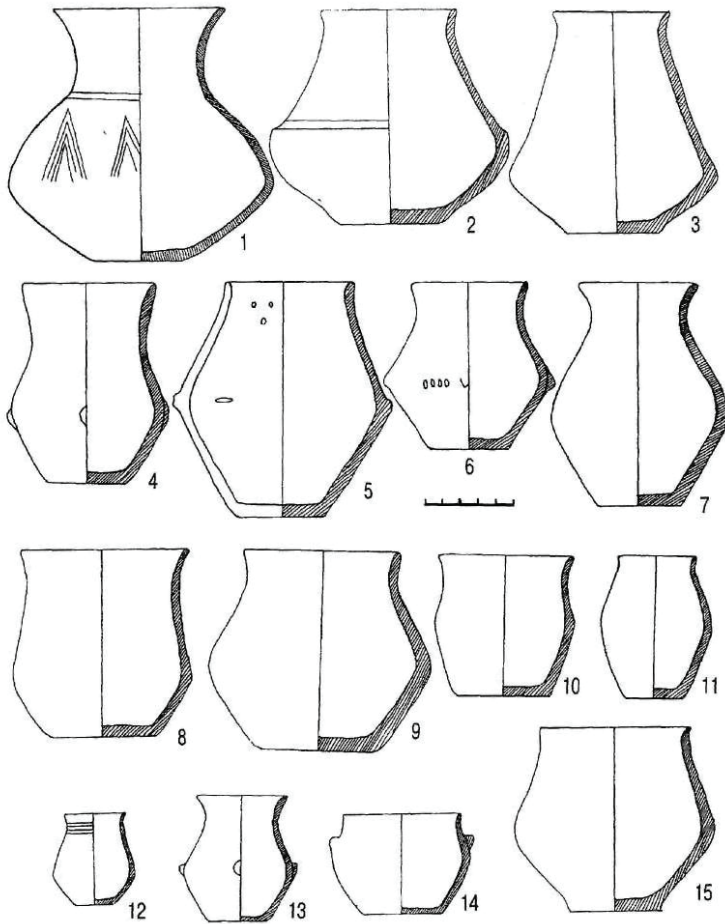
Я.Пастора відзначав широкий спектр наукових інтересів, який охоплював період від доби енеоліту до раннього середньовіччя, але найбільше визнання він здобув у вивченні епохи бронзи. Багато років життя вчений віддав вивченню матеріальної та духовної культури давнього населення Східної Словаччини епохи ранньої бронзи. При його безпосередній участі були проведені розкопки курганних некрополів цього періоду в Кошицях, Валалікох-Костянах, Чані, Валалікох-Всехсвятих [9, s. 37 – 50; 10; 12]. Для публікацій Я.Пастора, присвячених епосі бронзи, були притаманні широта залученого матеріалу, що давало можливість розглядати етно-культурні процеси не у вузьких рамках східнославацького регіону, а як невід'ємну складову життя тогочасної людності Карпато-Дунайського басейну.

Я.Пастор звертався і до вивчення ряду важливих для історії Словаччини проблем, таких, наприклад, як етапи слов'янізації східнославацького регіону як складової частини Верхнього Потисся. Завдяки його зусиллям були проведені розкопки на слов'яно-аварських могильниках у Граничній біля Горнада й у Всехсватих [11, s. 89 – 179]. Результати досліджень цих пам'яток мали важливе значення для розуміння процесів слов'янізації Східної Словаччини та суміжних територій Верхнього Потисся.

Вагому наукову спадщину вченого склали понад 60 публікацій, серед яких монографії, статті, повідомлення, тези доповідей на конференціях. Вони присвячені проблемним питанням датування окремих пам'яток, відповідності археологічних культур тим чи іншим етнічним спільнотам, матеріальній та духовній культурі давніх людських спільнот. У роботах Я.Пастора завжди вагоме місце займали теоретичні положення та висновки, які базувалися виключно на результатах розкопок. Він став відомим ученим з широкою палітрою інтересів, вніс вагому лепту у вивчення не тільки давньої історії Словаччини, але й Закарпаття.

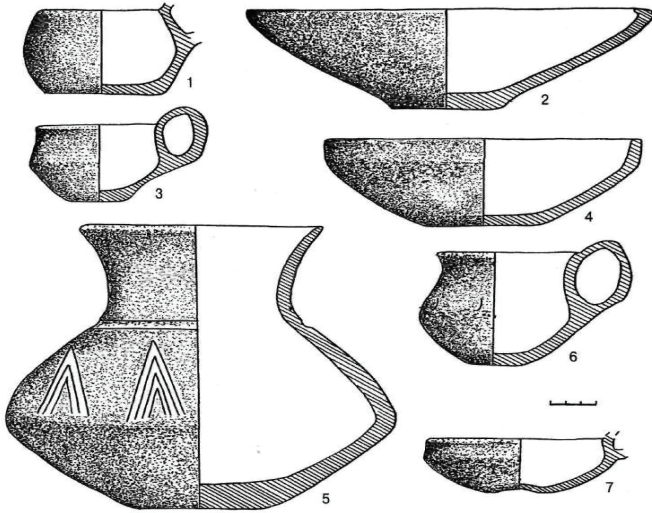
Джерела

1. Пеняк П. Сторінки наукової біографії (до 90-річчя з дня народження Яна Пастора). *Náš kultúrno-historický kalendár 2001*. Užhorod: Užhorodský spolok slovákov, 2001. С. 98 – 100.
2. Пеняк С.І., Пеняк П.С. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Ужгород: Краєвиди Карпат, 2013. 256 с.
3. Пастор Я. Отчет о раскопках близ Мукачева в 1945 году. *Архів Інституту археології НАН України*. 1945/46. С. 1 – 5.
4. Попович І.І. Курганний могильник ранньозалізного часу на горі Жорнина біля Мукачева. *Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23 – 24 жовтня 1992 року)*. Ужгород, 1992. С. 228 – 229.
5. Попович І. Закарпаття за доби раннього заліза. Krakow-Lwow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego, 2006. 121 с.
6. Lehoczky T. Adatok hazánk archeológiajához különös tekintettel Beregmegyére és környékére. Munkács, 1892. I köt.
7. Pastor J. Sidliskovy vyskum na Somotorskej hore roku 1955. *Slovenska archeologia*. 1958. 6. S. 314 – 346.
8. Pastor J. Sidliskovy vyskum v Blažiciach. *Študijne zvesti Archeologickeho ustavu Slovenskej Akademie Vied*. 1961. 6. S. 83 – 105.
9. Pastor J. Pohrebiska z počiatkov doby bronzovej na Vychodnom Slovensku. *Nové obzory*. 1962. 4. S. 37 – 50.
10. Pastor J. Košicke pohrebisko. Košice. 1969.
11. Pastor J. Kostrove pohrebisko v Hraničnej pri Hornade. *Vychodoslovensky pravek*. 1971. 2. S. 89 – 179.
12. Pastor J. Čana a Valaliky - pohrebiska zo staršej doby bronzovej. Košice, 1978.

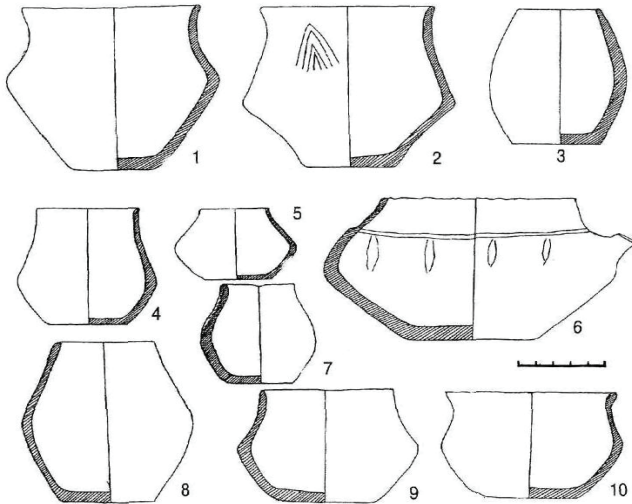

Корчаги: 1 – Мукачево (Жорнина), курган 1; 2, 6, 7 – Невицьке, курган 1; 3 – Білки, курган 17; 4 – Голубине, курган 3; 5 – Колодне, курган 3; 6 – Куштановиця, курган 5; 8 – Куштановиця, курган 5; 9 – Білки, курган 11; 10 – Білки, курган 11; 11 – Колодне, курган 10, 15 – Куштановиця, курган 16. Кубки: 12 – Голубине, курган 1; 13 – Невицьке, курган 1; 14 – Мукачево (Жорнина), курган 3.

Корчаги. За І.Поповичем

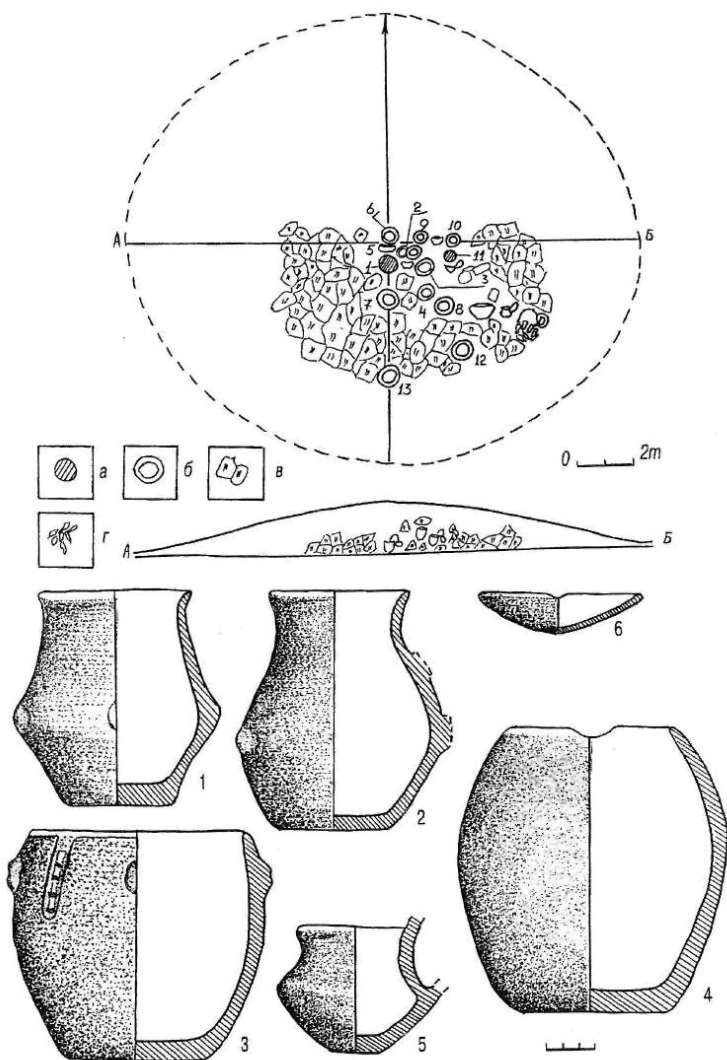

*Мукачєво. Жорнина, курган 1. Інвентар поховань.
За І.Поповичем*

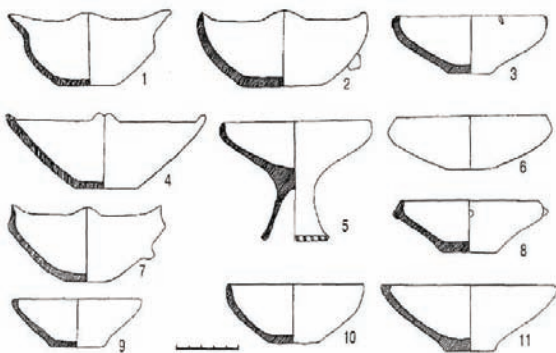
Типи горщиків: 1 – Куштановиця, курган 8; 2 – Куштановиця, курган 8; 3 – Мукачєво (Жорнина), курган 3; 4, 5, 7, 8 – Невицьке, курган 1; 6 – Куштановиця, курган 13; 9, 10 – Колодне, курган 4.

Типи горщиків. За І.Поповичем

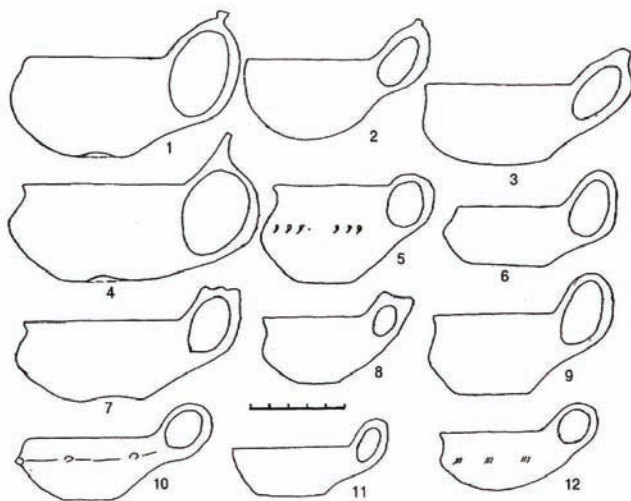
Мукачєво (Жорнина), курган 1. План та розрїз кургану: а – урна; б – урна накрита мискою; в – камїнь; г – кальцєнованї кїсточкї. 1–6 – їнвентар поховань.

*Мукачєво. Жорнина. План та розрїз кургану.
За І.Поповичем*

Типи мисок: 1 – Куштановиця, курган 8; 2 – Білки, курган 5; 4 – Куштановиця, курган 10; 5 – Білки, курган 8; 6 – Мукачево (Жорнина), курган 1; 7 – Куштановиця, курган 4; 8 – Невицьке, курган 1; 9–11 – Мукачево (Жорнина), курган 1.

Типи мисок. За І.Поповичем

Типи черпаків: 1, 2 – Куштановиця, курган 8; 3 – Колодне, курган 5; 4 – Куштановиця, курган 14; 5 – Мукачево (Жорнина), курган 1; 6 – Білки, курган 2; 7 – Голубине, курган 2; 8 – Куштановиця, курган 3; 9 – Білки, курган 7; 10, 11 – Колодне, курган 6; 12 – Куштановиця, курган 3.

Типи черпаків. За І.Поповичем

ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ (1920–1936)

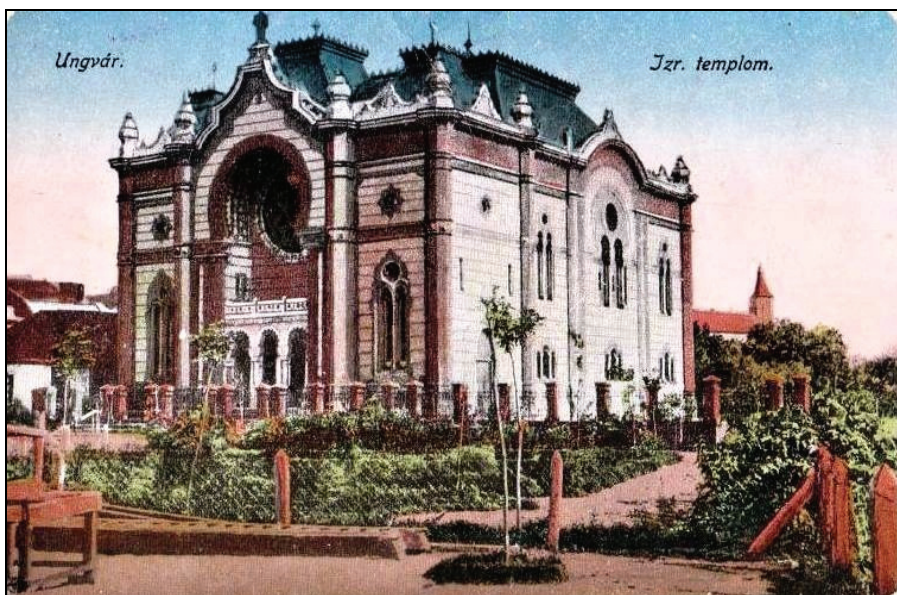

Синевір – Sinevír

Синевірське озеро – Sinovírské jezero

Ужгород

Dům legionářů

DOMOV Z UKRAJINY

**ZMLUVA MEDZI ČESKOSLOVENSKOU REPUBLIKOU A
ZVÄZOM SOVIETSKYCH SOCIALISTICKÝCH
REPUBLÍK O ZAKARPATSKEJ UKRAJINE Z 9. JÚNA
1945**

Prezident Československej republiky

a

Prezídium Najvyššieho sovietu Zväzu SSR

predchnutí želaním, aby národy Československej republiky a Zväzu sovietskych republík žili vo večnom úprimnom priateľstve a aby im vo vzájomnej úzkej spolupráci bola zaistená šťastná budúcnosť, rozhodli sa na tento účel uzavrieť Zmluvu a menovali svojimi plnomocníkmi:

Prezident Československej republiky

Zdenka Fierlingera, predsedu vlády, a *Vladimíra Clementisa*, štátneho tajomníka na ministerstve zahraničných vecí,

Prezídium Najvyššieho sovietu ZSSR

Vjačeslava Michajloviča Molotova, zástupcu predsedu Rady ľudových komisárov a ľudového komisára zahraničných vecí Zväzu SSR, ktorí, vymeniac si svoje plné moci, ktoré boli nájdené v patričnej forme a v úplnom poriadku, dohodli sa na nižšie uvedenom:

Článok 1.

Zakarpatská Ukrajina (podľa československej ústavy nazvaná Podkarpatská Rus), ktorá bola pojatá na základe zmluvy z 10. septembra 1919, uzavretej v St. Germain-en-Laye ako samosprávny celok do rámca Československej republiky, zjednocuje sa v súhlase

so želaním, prejavovým obyvateľstvom Zakarpatskej Ukrajiny a na základe priateľskej dohody medzi obidvoma Vysokými zmluvnými stranami, so svojou odvekou otčinou Ukrajinou a vteľuje sa do rámca Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky.

Hranica, ako bola medzi Slovenskom a Zakarpatskou Ukrajinou dňa 29. septembra 1938, stáva sa s uskutočnenými zmenami hranicou medzi Československou republikou a Zväzom sovietskych socialistických republík podľa pripojenej mapy.

Článok 2.

Táto Zmluva podlieha schváleniu československého Národného zhromaždenia a prezídia Najvyššieho soviету Zväzu sovietskych socialistických republík.

Ratifikačné listiny budú vymenené v Prahe.

Táto Zmluva bola uzavretá v Moskve v troch vyhotoveniach, a to každá v slovenskej, ruskej a ukrajinskej reči. Pri interpretácii majú všetky tri texty rovnakú moc.

29. júna 1945

Z plnej moci prezidenta Československej republiky:

Zd. Fierlinger, v. r.

V. Clementis, v. r.

L. S.

Z plnej moci Prezídia Najvyššieho soviету Zväzu sovietskych socialistických republík:

V. Molotov, v. r.

L. S.

Protokol k Zmluve medzi Československou republikou a Zväzom sovietskych socialistických republík o Zakarpatskej Ukrajine

Pri podpise Zmluvy o Zakarpatskej Ukrajine strany sa dohodli na nižšie uvedenom:

Článok 1.

Vytýčenie hraníc na mieste samom, ako ich má na zreteli článok 1. zmluvy, bude vykonané rozhraničovacou komisiou, do ktorej každá z Vysokých zmluvných strán vyšetroch zástupcov, ktorí budú mať právo pribrať k rokovaniam potrebný počet znalcov.

Trovy Rozhraničovacej komisie budú znášať obidva zúčastnené štáty rovnakou mierou.

Článok 2.

Osoby slovenskej a českej národnosti, ktoré sú príslušné (majú trvalé bydlisko) na územie Zakarpatskej Ukrajiny, majú právo optovať pre štátne občianstvo Československej republiky a to do 1. januára 1946. Opcia sa koná podľa platných zákonov Československej republiky a nadobúda účinnosť iba po súhlase československých úradov.

Osoby ukrajinskej a ruskej národnosti, ktoré žijú na území Československa (v okresoch Slovenska), majú právo optovať pre štátne občianstvo Zväzu sovietskych socialistických republík a to do 1. januára 1946. Opcia sa koná podľa platných zákonov Zväzu SSR a nadobúda účinnosť iba po súhlase sovietskych úradov.

Osoby, ktoré použijú toto právo opcie, prenesú svoje bydlisko počas nasledujúcich 12 mesiacov po obdržaní súhlasu príslušnej vlády s opciou, do štátu, štátne občianstvo ktorého majú prijať, pri čom môžu vziať so sebou celý svoj hnutelný majetok.

Tento majetok nepodlieha z tohto dôvodu nijakému vývoznému clu ani poplatku. Za nehnuteľný majetok dostanú odškodné.

Taktiež budú odškodnené za nechaný nehnuteľný majetok osoby českej a slovenskej národnosti, ktoré museli v dôsledku nepriateľskej okupácie opustiť územie Zakarpatskej Ukrajiny. Týmto fyzickým osobám sú postavené na úroveň právnické osoby, ktoré vzhľadom na národnostné zloženie ich štatutárnych orgánov, aké boli pred okupáciou, treba považovať za české alebo slovenské.

Článok 3.

K uskutočneniu článku 1. zmluvy z dnešného dňa a článku 2. tohto protokolu, pokiaľ ide o otázky právne, majetkové a finančné, ustanovuje sa Likvidačná komisia, do ktorej každá z Vysokých zmluvných strán vyšle svojich zástupcov, ktorí budú mať právo pribrať k prácam potrebný počet znalcov.

Do pôsobnosti tejto komisie patrí bezúplatný prevod štátneho majetku na Zakarpatskej Ukrajine z vlastníctva Československej republiky do vlastníctva Zväzu sovietskych socialistických republík.

Článok 4.

Odškodnenie podľa článku 2., odseku 3. a 4., vykoná podľa zásad, vypracovaných Likvidačnou komisiou, československá, resp. sovietska vláda. Vysoké zmluvné strany vymenia si zoznamy vyplatených odškodnení a potom sa urobí vyrovnanie vzniknutého dlhu. Likvidácia všetkých odškodnení a úhrada rozdielu sa vykoná do 18 mesiacov odo dňa ratifikácie zmluvy.

Článok 5.

Tento protokol, ktorý tvorí integrujúcu časť zmluvy, podlieha ratifikácii, ktorá sa usk toční za rovnakých podmienok ako ratifikácia hlavného zmluvného aktu.

Moskva 29. júna 1945.

Z plnej moci prezidenta Československej republiky:

Zd. Fierlinger, v. r.

V. Clementis, v. r.

Z plnej moci Prezídia

Najvyššieho sovieta Zväzu sovietskych socialistických republik:

V. Molotov, v. r.

PRESÍDĽOVANIE SLOVÁKOV ZO ZAHRANIČIA A ICH OPTÁCIA Z PODKARPATSKEJ RUSI PO ROKU 1945

Ján BOBÁK

Pred viac ako päťdesiatimi rokmi sa ukončila rozsiahla reemigrácia Slovákov do bývalého Česko-Slovenska prebiehajúca v rokoch 1945–1950. Reemigrácia sa uskutočnila na základe medzištátnych dohôd a týkala sa predovšetkým Slovákov žijúcich v európskom zahraničí, najmä v Maďarsku, na Podkarpatskej Rusi, v Rumunsku, Juhoslávii, Bulharsku, ale i v Poľsku a vo Francúzsku. Reemigrácia Čechov do Č-SR sa vo výraznejšom počte týkala predovšetkým volynských Čechov, ktorí sa v dôsledku sovietskej expanzie na Západ stali po roku 1939 sovietskymi občanmi.

Slováci žijúci na severe Maďarska, v Rumunsku, Poľsku a na Podkarpatskej Rusi sa stali zahraničnými Slovákami v dôsledku vytyčovania štátnych hraníc po roku 1918 (respektíve po roku 1945), ktoré, s výnimkou Rumunska, súčasne znamenalo aj delenie slovenského etnického územia. Ostatní Slováci sa v zahraničí ocitli v dôsledku hromadného vyst'ahovalectva z Uhorska, najmä koncom 19. storočia a z bývalej Č-SR v 20. a v 30. rokoch. Len za obdobie rokov 1871–1914 sa z územia Slovenska vyst'ahovalo do zahraničia 650 000 Slovákov, z toho pol milióna do USA. Podľa výpočtov prof. Jána Svetoňa priemerné ročné úbytky obyvateľstva na Slovensku, zapríčinené masovým vyst'ahovalectvom, boli okrem Írska najväčšou relatívnou migračnou stratou, aká dovtedy postihla európsku krajinu.

V dôsledku mimoriadne nepriaznivých pomerov v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia žilo v období vzniku Č-SR mimo Slovenska až 2 milióny Slovákov, t. j. viac, ako ich vykazovala oficiálna štatistika v Uhorsku v roku 1910. Najpočetnejšiu menšinu tvorili v tomto období Slováci v Maďarsku (630 000 osôb) a v USA. Táto situácia sa v podstate nezmenila ani v roku 1945. Podľa oficiálnych údajov Česko-Slovenského ústavu

zahraničného žilo v roku 1945 v Maďarsku 470 000 Slovákov, v Juhoslávii 80 000, v Rumunsku 45 000, v Poľsku 30 000, vo Francúzsku 15 000, v ZSSR a v Rakúsku 10 000. Po vojne žilo v USA 750 000 Slovákov a v Kanade 40 000. V južnej Amerike tvorili Slováci významnú kolóniu najmä v Argentíne (30 000 osôb). Podľa uvedených odhadov Česko-Slovenského ústavu zahraničného v Prahe, pohybujúcich sa v niektorých prípadoch na dolnej hranici, žilo roku 1945 v zahraničí 1,5 milióna Slovákov.

Pražská vláda sa po roku 1945 rozhodla podporovať rozsiahlu reemigráciu Slovákov a Čechov zo zahraničia predovšetkým so zámerom nahradiť plánovaný úbytok obyvateľstva spôsobený vyhnaním nemeckého civilného obyvateľstva a pripravovaným jednostranným vyst'ahovaním zvyšujúcej časti nemeckého obyvateľstva najmä z Česka. Prvý transport so slovenskými Nemcami bol vypravený z Bratislavy 31. apríla 1946. Do konca októbra 1946 bolo zo Slovenska odsunutých do amerického okupačného pásma 32 000 slovenských Nemcov. Hromadný odsun Nemcov z Č-SR sa skončil 29. októbra 1946. Zo Slovenska bolo k tomuto dňu odsunutých 33 000 Nemcov. Totiž veľká časť nemeckého obyvateľstva bola pred príchodom Červenej armády evakuovaná a odsunutá zo Slovenska nemeckou armádou. Podľa údajov Povereníctva vnútra zostalo v roku 1950 na Slovensku 24 000 Nemcov.

Už bezprostredne po skončení vojny prichádzali v máji 1945 na Slovensko prvé skupiny reemigrantov, a to predovšetkým zo susedných štátov. Vo väčšine prípadov išlo o utečencov z Poľska, Podkarpatskej Rusi, ale aj z Maďarska. Prichádzali i reemigranti z Rumunska a bývalej Juhoslávie.

Až v lete 1945 začalo organizované riadenie reemigrácie Slovákov a Čechov zo zahraničia. Na základe vládneho uznesenia reemigráciu celoštátne organizovalo Ministerstvo ochrany práce a sociálnej starostlivosti. V tomto smere sa prijala aj príslušná legislatíva. V rámci Slovenska túto činnosť vykonával aj Osídľovací úrad pre Slovensko. Do národno-záchrannej akcie sa aktívne zapojili aj celonárodné, neštátne ustanovizne: Matica

slovenská, Slovenská liga, Spolok sv. Vojtecha, ako aj cirkevné inštitúcie, spolky a pod. Toto celonárodné podujatie sa nieslo v znamení výzvy Matice slovenskej Mat' volá. Ako v tejto súvislosti napísal Anton Baník: *Duchovná jednota slovenského národa je vrcholným príkazom toho kultúrneho poslania, ktoré Matica slovenská plní medzi všetkými Slovákami doma i za hranicami štátu.* Matica slovenská vydala pri príležitosti konania varného zhromaždenia výzvu k Slovákom v zahraničí a v nasledujúcom období sa aktívne zapojila do presídľovacej akcie najmä ťažko skúšaných Slovákov v povojnovom Maďarsku. Jedným z konkrétnych podujatí sa stala aj rozsiahla matičná akcia *Pomáhajme navráteným bratom!*, uskutočňovaná prostredníctvom siete takmer 400 miestnych odborov MS. Matica slovenská vydala pod týmto heslom aj sériu pohľadníc, z ktorých výťažok išiel na pomoc navráteným Slovákom. V európskom zahraničí žili v roku 1945 Slováci najpočetnejšie v Maďarsku. Podľa súpisu Slovákov v Maďarsku, vykonaného Česko-Slovenskou presídľovacou komisiou v roku 1946, žilo v uvedenom období na území Maďarska 473 556 Slovákov¹. Ich príchod na Slovensko sa uskutočňoval najmä v rámci výmeny obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom, uskutočňovanej v priebehu rokov 1947–1948, na základe medzištátnej dohody podpísanej v roku 1946. V rámci výmeny obyvateľstva, ako i mimo tejto akcie, prišlo na Slovensko viac ako 70 000 Slovákov. Oveľa komplikovanejšia sa ukázala reemigrácia Slovákov z bývalej Juhoslávie. Dohoda o ich presídlení bola uzavretá pomerne neskoro, až koncom novembra 1948. Jej realizáciu mimoriadne skomplikovali dôsledky politickej roztržky medzi ZSSR a Juhosláviou. Z uvedeného dôvodu sa do konca septembra 1949 presídlilo z Juhoslávie do Česko-Slovenska len 5 200 osôb.

Neuskutočnenie pôvodne plánovaného rozsahu reemigrácie Slovákov z Juhoslávie a z Maďarska v podstatnej miere modifikovalo pôvodné plány česko-slovenskej vlády týkajúce sa presídlenia Slovákov zo zahraničia. Vychádzajúc z pôvodných požiadaviek Slovákov z Juhoslávie, predstavitelia Česko-

Slovenska ešte vo februári 1948 uvažovali s príchodom 55 000 Slovákov z Báčky, Banátu, Sriemu a Chorvátska. Táto predstava pražskej vlády sa predovšetkým z politických príčin ukázala v nasledujúcich mesiacoch ako nerealizovateľná.

Hromadná reemigrácia Slovákov z Rumunska sa uskutočňovala na základe medzištátnej dohody uzavretej v júli 1947 na obdobie jedného roka. Neskôr bola jej platnosť predĺžená o ďalší rok. Práce s tým spojené vykonávala v Rumunsku Česko-Slovenská presídľovacia komisia so sídlom vo Varadíne (Oradea). V období od januára 1947 do decembra 1949 bolo z Rumunska do Česko-Slovenska presídlených viac ako 21 000 Slovákov. Okrem nich prišlo individuálne na Slovensko ďalších 4 000 osôb. Celkový počet Slovákov, ktorí prišli z Rumunska v rámci reemigrácie, predstavoval 25 000 osôb.

Hneď po roku 1945, na základe príslušnej dohody s Poľskom, začala vyvíjať činnosť Česko-Slovenská repatričná komisia sídliaca v Katoviciach. Zabezpečovala presídľovanie Čechov, najmä zo Strelínska, Kladska, Opolska, Poznaňská a Zelovska, z ktorých sa do Č-SR presídlilo 10 000 osôb. V roku 1947 však poľské štátne orgány hromadnú reemigráciu Čechov z Poľska zastavili a v ďalšom období sa uskutočňovala už len individuálna reemigrácia. Presídľovanie Slovákov z hornej Oravy a zo severného Spiša zostalo v podstate mimo pozornosti repatričnej komisie. Poľská vláda totiž v princípe odmietala oficiálne uznať existenciu Slovákov v Poľsku. Každý prejav slovenskosti na hornej Orave a severnom Spiši kruto potláčala ako „protipoľskú činnosť“. Časť slovenského obyvateľstva (5 000–6 000 osôb) bola nútená v dôsledku politiky štátneho teroru ujsť aj so svojimi rodinami na Slovensko².

Na základe príslušnej repatričnej dohody začala pracovať v Paríži Česko-slovenská repatričná misia. Prostredníctvom nej bolo z Francúzska do Česko-Slovenska presunutých 13 000 osôb, z nich polovicu tvorili baníci, ktorí predstavovali viac ako polovicu Slovákov žijúcich v tejto krajine.

Reemigráciu Slovákov a Čechov z Rakúska zabezpečoval od mája 1945 Česko-Slovenský ústredný výbor a od roku 1947 reemigračná komisia vytvorená pri ministerstve práce. Ich hromadná reemigrácia sa ukončila v októbri 1947, počas ktorej sa do Česko-Slovenska presídlilo viac ako 11 000 osôb, z ktorých väčšinu tvorili Česi.

Okrem presídľovania Slovákov z európskeho zahraničia od polovice r. 1947 prichádzali do svojej pôvodnej vlasti i Slováci žijúci v Južnej Amerike, najmä z Argentíny. Z juhoamerického kontinentu sa presťahovalo do Česko-Slovenska viac ako 1 100 Slovákov.

Hromadná reemigrácia Slovákov a Čechov žijúcich v zahraničí do bývalého Česko-Slovenska sa ukončila v roku 1950 príchodom Slovákov z Bulharska v počte asi 100 osôb. Slováci z Bulharska boli jediní, o ktorých možno povedať, že sa takmer všetci presťahovali na Slovensko. Týmito transportmi sa ukončila hromadná reemigrácia Slovákov zo zahraničia. Posledný transport Slovákov z Bulharska prišiel na Slovensko v máji 1950. V ďalšom období sa realizovala už len individuálna reemigrácia, scelovanie rozdelených rodín a podobne.

Celkove bolo v rokoch 1945–1950 presídlených do Česko-Slovenska 200 000 osôb, z ktorých veľkú väčšinu (dve tretiny) tvorili Slováci. Početnejšiu skupinu českých reemigrantov tvorili len volynskí Česi v počte 39 000 osôb. Najpočetnejšie sa na reemigráciu hlásili Slováci z európskeho zahraničia a z Južnej Ameriky. Pražská vláda pôvodne počítala s početným príchodom Slovákov najmä z Maďarska, Juhoslávie a Rumunska, ktorí mali sčasti nahradiť rozsiahle demografické straty obyvateľstva po vyhnaných Nemcoch. Avšak bez ohľadu na oficiálnu politiku pražskej vlády príchod Slovákov zo zahraničia pred viac ako päťdesiatimi rokmi môžeme jednoznačne hodnotiť pozitívne. Totiž v mnohých prípadoch (predovšetkým Maďarsko, Podkarpatská Rus, Poľsko) sa ich presídlenie na Slovensko stalo jediným spôsobom, ako ich bolo možné uchrániť pred terorom štátnej moci

a násilnou asimiláciou. V ďalšej časti sa budeme venovať otázke presídľovania Slovákov z Podkarpatskej Rusi.

Slovensko-rusínska etnická hranica sa v 18.–19. storočí ustálila na rieke Uh, na čiare Užhorod – Perečín – Veľké Berezné. Slovensko a ani Podkarpatská Rus netvorili v Uhorsku samostatné politicko-administratívne celky, hranice žúp sa nekryli s etnickou hranicou. Táto situácia sa nezmenila ani po vzniku Česko-Slovenska, a to aj napriek tomu, že na základe návrhu teritoriálnej komisie na mierových rokovaniach v Paríži sa mala hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou tiahnuť od severu na juh (v súlade s východnou hranicou Užhorodskej župy) a to takým spôsobom, že celý okres Veľké Berezné sa mal stať súčasťou Slovenska. Neskôr sa na mierových rokovaniach v Paríži urobili určité korekcie, napr. že hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskom sa bude tiahnuť od Užockého priesmyku, stredom toku rieky Uh k mestu Užhorod (rozdelené na slovenskú a rusínsku časť) a odtiaľ sa hranica tiahla k mestu Čop. (Celá železničná trať od Užockého priesmyku cez Užhorod až po železničný uzol Čop patrila podľa rozhodnutia mierovej konferencie Slovensku.) Praha však nerešpektovala túto demarkačnú čiaru, schválenú Najvyššou radou 12. júna a 7. augusta 1919, a na základe Generálneho štatútu pre organizáciu a administráciu Podkarpatskej Rusi (18. november 1919) bola ustanovená tzv. administratívna hranica. Týmto posunom hraníc sa časť slovenského etnického územia stalo súčasťou Podkarpatskej Rusi³.

Slováci ako pôvodné obyvateľstvo žili najmä v užhorodskom, serednianskom, perečínskome a v bereznianskom okrese. Rozptýlené žili od Mukačeva, Chustu, Terešvy až po Rachovo a Jasiňu. Koncentrovanejšie žili najmä v týchto aglomeráciách: Užhorod, Mukačevo, Seredné, Berehovo, Perečín, Veľké Berezné, Sval'java, Dovhoje, Rozvihovo, Nižné Verecky, Veľká Sevljuš, Rachovo, Tiačevo, Chust, Kosino. Podľa oficiálnych štatistík tvorili Slováci na slovensko-rusínskej etnickej hranici početnú prevahu v obciach: Jovra, Onokovce, Fridešovo a

Nový Klenovec. Výraznú menšinu tvorili v obciach: Perečín, Sval'java, Seredné, Hluboké, Antalovce, Vyšné Hrabonice, Dovhé, Domanice, Radvanka, Turie Remety, Užhorod, Veľké Berezné, Svoboda, Šelestovo, Horjany, Palanok, Dračiny, Lisičevo.

Tab. 1. Počet Slovákov na Podkarpatskej Rusi (podľa oficiálnych údajov)⁴

Rok	Počet	v %
1880	9 116	2,0
1900	8 156	1,6
1910	7 728	1,3
1921	10 298	-
1930	13 242	-
1959	14 674	-
1979	9 904	-
1989	7 329	0,6

Zásadný zlom v celkovom postavení Slovákov, ako aj Rusínov na Podkarpatskej Rusi nastal v rokoch 1944–1945. V dôsledku politiky E. Beneša, ktorý už v roku 1939 uvažoval o pričlenení Podkarpatskej Rusi k ZSSR, sa táto alternatíva stávala realitou po obsadení tohto územia Červenou armádou, spojeného s násilnou sovielizáciou. Sovietizácia Podkarpatskej Rusi sa niesla na vlne tzv. ľudového hnutia za „pripojenie“ tohto územia k Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike. Pritom toto územie nikdy vo svojej histórii nebolo súčasťou Ukrajiny a Rusíni sa deklarovali ako svojbytný národ a odmietali násilnú ukrajinizáciu. Značné znepokojenie na východnom Slovensku vyvolávala tá skutočnosť, že vojaci Červenej armády nerešpektovali slovensko-podkarpatskoruské hranice a obsadili slovenské obce, ktoré odmietali vydať československej správe⁵. Súčasne predstavitelia ukrajinskej iredenty na východnom Slovensku, politicky reprezentovaní Ukrajinskou národnou radou Prjaševčiny, rozvinuli pod taktovkou NKVD a Červenej armády hnutie za pripojenie

rozsiahlych častí východného Slovenska, osídlených Rusínmi, k ZSSR. Tieto udalosti mimoriadne negatívne vplývali nielen na nálady Slovákov a Rusínov na východnom Slovensku, ale aj na Podkarpatskej Rusi.

V dňoch 25. – 30. júna 1945 sa v Moskve konali česko-slovensko-poľské rokovania o tešínskej otázke, ktoré mali charakter arbitráže. Moskva vydieraním dosiahla nielen dohodu svojich satelitov, ale dokázala si presadiť aj svoje veľmocenské záujmy v otázke definitívneho pričlenenia Podkarpatskej Rusi k ZSSR a určenia nových hraníc so Slovenskom.⁶ Jedným z výsledkov moskovskej arbitráže o tešínskej otázke sa stala zmluva medzi ZSSR a Č-SR o postúpení Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu. Zmluvu podpísali v Moskve 29. júna 1945 V. Molotov a za česko-slovenskú stranu Z. Fierlinger a V. Clementis. Na základe podpísaného protokolu k uvedenej zmluve získali osoby slovenskej a českej národnosti, žijúce na Podkarpatskej Rusi, právo optovať pre štátne občianstvo Č-SR s termínom do 1. januára 1946. (Na základe vládneho nariadenia z 5. februára 1946 bola táto lehota predĺžená do 1. marca 1946.) Súčasne túto možnosť získali aj osoby ukrajinskej, ruskej a bieloruskej národnosti, ktoré mali trvalé bydlisko na Slovensku. Vlády Č-SR a ZSSR si vymenili v Prahe ratifikačné listiny 30. januára 1946 a týmto dňom nadobudla zmluva účinnosť.

Jedným z najväčších problémov bolo určenie skutočného počtu Slovákov na Podkarpatskej Rusi. Moskva a ani Kyjev nedali v tejto základnej otázke česko-slovenskej strane žiadne reálne podklady. Štátne inštitúcie sa museli spoliehať na oficiálne štatistiky z obdobia prvej Č-SR. S cieľom dohodnúť sa na počte optantov z Podkarpatskej Rusi a organizácie celej akcie zorganizoval 19. decembra 1945 repatriačný odbor Ministerstva sociálnej starostlivosti pracovnú poradu. Účastníci porady nielenže neboli schopní sa dohodnúť na počte Slovákov na Podkarpatskej Rusi, ale nemali ani len tú najmenšiu predstavu, koľkí z nich prejavujú záujem presťahovať sa na Slovensko. Zástupca ministerstva obrany hovoril o príchode 30 000 – 40 000 optantov,

zástupca ministerstva zahraničných vecí odhadoval, že maximálne príde 15 000 optantov, „reálne“ však odhadoval príchod len 6 000 – 7 000 Slovákov. Ministerstvo vnútra počítalo s príchodom 5 000 – 6 000 Slovákov. Problém bol v tom, že od obsadenia Podkarpatskej Rusi Červenou armádou a jej násilného pričlenenia k ZSSR sa na východnej hranici Č-SR spustila železná opona, za ktorou sa aj správa o počasí stávala predmetom štátneho tajomstva.

Organizácia optácie pripadla formálne Osídľovaciemu úradu pre Slovensko v Bratislave. Dňa 24. októbra 1945 sa konala na Osídľovacom úrade medzirezorňá porada, na ktorej bolo rozhodnuté vytvoriť pri Oblastnej úradovni Osídľovacieho úradu v Košiciach Komisiu pre optantov zo Zakarpatskej Ukrajiny. Jej predsedom sa stal prednosta Oblastnej úradovne Osídľovacieho úradu v Košiciach Alfonz Burza. Pri Ministerstve vnútra bola zriadená opčňá komisia (mjr. Kuracina a Dr. Toman), ktorá v podstate celú akciu riadila. Tá politicky podliehala reemigračnej komisii pri ÚV KSČ v Prahe⁷. Na zasadnutí Predsedníctva reemigračnej komisie pri ÚV KSČ 16. mája 1947 sa konštatovalo, že na Podkarpatskej Rusi sa na opciu a presídlenie do Česko-Slovenska prihlásilo 12 000 osôb⁸. Celú optačňú akciu v podstate riadila KSČ, štátne inštitúcie (vrátane Komisie pre optantov zo Zakarpatskej Ukrajiny) vykonávali len potrebný servis.

Na opciu sa z Užhorodskej župy prihlásili Slováci zo 44 obcí, z Berežskej župy z 23 obcí a z Marmarošskej župy z 22 obcí a z Ugočskej župy z 8 obcí.

Prvý transport s optantami z Užhorodu prišiel na Slovensko 28. marca 1947 na železničňú stanicu Biel pri Čope.

Komisia pre optantov zo Zakarpatskej Ukrajiny sídliaca v Košiciach pracovala vo veľmi zložitých a sťažených podmienkach. Nielenže nemala žiaden kontakt s príslušňou komisiiou na Podkarpatskej Rusi, ale napriek úsiliiu sa jej nepodarilo nadviazať efektívňu spoluprácu s Opčňou komisiiou pri Ministerstve vnútra v Prahe. Ministerstvo vnútra nebolo ochotné poskytnúť komisii nielen elementárňy zoznam optantov, ale ani základné informácie o transportoch a ich zloženii. Komisia sa dozvedela o príchode

transportu s optantami, až keď prišiel transport do železničnej stanice Biel pri Čope. Základné informácie získavala komisia od optantov, ktorí prišli na Slovensko, a bola nútená pracovať len na základe týchto, často neúplných a nepresných informácií. Takisto ani Povereníctvo vnútra nebolo schopné poskytnúť komisii relevantné informácie potrebné pre jej prácu. A to bola aj hlavná príčina dezorganizácie a chaosu, ktoré sa stali sprievodným javom celej akcie. Situácia dospela až do takého štádia, že povereník vnútra M. Ferjenčík bol nútený na pléne SNR sťažovať sa na praktiky Opčnej komisie pri Ministerstve vnútra⁹.

V období od 28. marca 1947 do 26. septembra 1947 prišlo na Slovensko cez železničnú stanicu Biel pri Čope celkovo 25 transportov so slovenskými optantmi z Podkarpatskej Rusi, ktorí tvorili 1 477 hospodárskych jednotiek s celkovým počtom 4 785 osôb. Z uvedeného počtu hospodárskych jednotiek bolo 1 122 hospodárskych jednotiek usadených na Slovensku a 355 h. j. v Česku, najmä na Morave. Z celkového počtu 1 477 hospodárskych jednotiek (h. j.) tvorili: roľníci (476 h. j.), živnostníci a penzisti (406 h. j.), bez povolania (194 h. j.), úradníci (128 h. j.), robotníci (118 h. j.), učitelia (67 h. j.), železničiari (67 h. j.), študenti (16 h. j.) a lekári (5 h. j.).

Pri hodnotení opčnej akcie sú určité rozdiely v údajoch Ministerstva vnútra a Komisie pre optantov zo Zakarpatskej Ukrajiny v otázke počtu presídlených¹⁰. Podľa Ministerstva vnútra bolo do konca októbra 1947 presídlených do Česko-Slovenska 4 877 optantov, tvoriacich spolu 1 382 rodín. Podľa údajov Komisie pre optantov prišlo z Podkarpatskej Rusi na Slovensko od roku 1945 do 31. decembra 1947 5 026 osôb, tvoriacich spolu 1 583 hospodárskych jednotiek. Podľa týchto údajov prišlo od roku 1945 do 28. marca 1947 (okrem optantov vykazovaných Ministerstvom vnútra) ďalších 241 osôb. Podľa údajov Komisie pre optantov 10 % roľníckych rodín sa prihlásilo k českej národnosti a žiadali, aby boli umiestnení na Morave¹¹. Na porade prednostov oblastných úradovni Osídľovacieho úradu, ktorá sa konala v dňoch 22. – 24. novembra 1947 v Bratislave, sa konštatovalo, že ku dňu 31.

októbra 1947 prišlo na Slovensko z Podkarpatskej Rusi 4 785 optantov. Z nich bolo 3 800 usadených na Slovensku. Keďže Ministerstvo sociálnej starostlivosti, bez koordinácie s Osídľovacím úradom pre Slovensko, jednostranne usmernilo niektoré transporty priamo do Česka, nebola o nich na Slovensku žiadna evidencia¹².

Druhou stránkou optácie Slovákov z Podkarpatskej Rusi bola optácia občanov Č-SR ruskej, ukrajinskej a bieloruskej národnosti. Nábor Rusínov na východnom Slovensku na presídlenie do ZSSR, vykonávaný na základe Zmluvy medzi Č-SR a ZSSR o Zakarpatskej Ukrajine (29. jún 1945), priniesol veľmi slabé výsledky. A to sa stalo pre prokomunistický, ľudovodemokratický režim v Česko-Slovensku politicky veľmi neprijemnou záležitosťou. Najviac rusínskych rodín optovalo pre občianstvo ZSSR z bardejovskej oblasti (471), ďalej nasledovali prešovská oblasť (33 rodín), humennská oblasť (15 rodín) a medzilaborecká oblasť (žiadna rodina). Z veľkej väčšiny išlo o oklamánú a politicky zmanipulovanú dedinskú chudobu, ktorej bol sľubovaný v ZSSR raj na zemi. Ich majetok, zanechaný na Slovensku, bol ocenený celkovou sumou 66 miliónov Kčs. (V tomto finančnom ocenení je zahrnutá aj zanechaná pôda o rozlohe 260 ha.) Keďže výsledky náboru Rusínov na presídlenie do ZSSR boli žalostne slabé, čo z pohľadu Prahy vrhalo zlé svetlo na medzinárodného garanta obnovenej Č-SR, rozhodla sa pražská vláda, po dohode s Moskvou, rozšíriť nábor na optáciu do ZSSR na celé územie Česko-Slovenska¹³. Výsledkom tohto celoštátneho náboru na občianstvo ZSSR, na základe dohody medzi Č-SR a ZSSR optácii volynských Čechov zo dňa 10. júla 1947, bolo presídlenie 4 711 osôb do Sovietskeho zväzu.

V rámci optácie sa z celého územia Č-SR presídlilo do ZSSR celkovo 10 446 osôb¹⁴.

Z uvedeného počtu sa najviac presídlilo:

1. Bardejovská oblasť 2 858 osôb (z nich si vykazovali národnosť ruskú 2 789, ukrajinskú 60, bieloruskú 1 a inú 8);

2. Medzilaborecká oblasť 2 545 osôb (z nich si vykazovali národnosť ruskú 2 502, ukrajinskú 36, bieloruskú 4 a inú 3);

3. Prešovská oblasť 1 799 osôb (z nich si vykazovali národnosť ruskú 1 138, ukrajinskú 650, bieloruskú 0 a inú 11);

4. Humennská oblasť 968 osôb (z nich si vykazovali národnosť ruskú 948, ukrajinskú 15, bieloruskú 0 a inú 5).

Vo veľkej väčšine prípadov išlo o zavádzaných ľudí, ktorým sa už počas transportu do ZSSR začali otvárať oči z komunistickej reality. Veľká časť z nich hneď po príchode na Ukrajinu oľutovala deň, keď sa rozhodli presťahovať zo Slovenska. Tí odvážnejší utekali aj s rodinami späť na Slovensko. Niektorých z nich chytili na hraniciach a skončili v gulagoch. Ostatní vytrvalo zápasili so sovietskymi orgánmi, aby sa mohli vrátiť späť na Slovensko. Šťastnejším to umožnili v druhej polovici 50. rokov, resp. v 60. rokoch. Ostatným až po páde komunizmu a rozpade ZSSR.

¹ BOBÁK, J.: Poznámky k demografii Slovákov v Maďarsku, in *Historický zborník*, 11, č. 2, 2001, s. 69–117.

² V ľudovodemokratickom Poľsku prebiehali po roku 1944 rozsiahle etnické čistky, ktoré sa dotkli nielen Slovákov, ale aj Nemcov, Rusínov a Ukrajincov. Časť z nich si zachraňovala holé životy útekem na Slovensko. Bližšie pozri ŠMIGEL, M. – MIČKO, P.: K problematike utečeneckých vín na Slovensko v rokoch 1944–1946. In *Acta historica neosoliensia*, č. 9, 2006; ŠMIGEL, M. – MIČKO, P.: *Evakuácia v znamení úteku*. Banská Bystrica, 2006.

³ Bližšie pozri HOUDEK, F.: *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava, 1931. V tejto súvislosti je zaujímavé, že v administratívnom centre Podkarpatskej Rusi – v Užhorode žilo v období vzniku Č-SR viac Slovákov ako Rusínov, keďže okolie mesta bolo v podstate slovenské.

⁴ Podobne ako v Maďarsku aj na Zakarpatskú (Podkarpatská Rus) sa podstatne odlišujú oficiálne údaje o počte Slovákov s údajmi uvádzanými predstaviteľmi krajanského hnutia. Napríklad kým oficiálne údaje uvádzajú v roku 1989 na Zakarpatskú 7 000 Slovákov, miestni matičiari odhadovali ich počet na 15 000 – 17 000. Je to, samozrejme, veľmi skromný odhad, opierajúci sa o údaje najmä z bývalej Užhorodskej župy. Reálne sa na základe jazyka, etnickej a konfesionálnej príslušnosti a pôvodu dá odhadnúť počet Slovákov na Zakarpatskú na 30 000 – 40 000 osôb.

⁵ ZSSR si v roku 1945 vynútil anektovanie 13 slovenských obcí. Predsedníctvo SNR akceptovalo tento diktát Moskvy 1. decembra 1945. K Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike boli násilným spôsobom pričlenené tieto obce.

Z okresu Veľké Kapušany: Batva, Galoč, Komárovce, Malé Slamence, Palad' a Palov.

Z okresu Kráľovský Chlmec: Ašvaň, Čop, Malé Ratovce, Veľké Ratovce, Surty, Šalamúnova a Telgas. Týmto agresívnym aktom anektovala Moskva 137 km slovenského územia. Jedine obec Lekart (Lekárovce) sa podarilo udržať v rámci Slovenska. (*SNA Bratislava*, f. ÚP SNR, šk. č. 89. Pozri tiež *Štatistická príručka Slovenska 1948*. Bratislava, 1948.)

⁶ V tejto súvislosti stojí za pozornosť, že po návrate do Prahy si českí členovia delegácie nevedeli vynachváliť postoj slovenských delegátov (J. Ursíny a V. Clementis), ktorí jednoznačne uprednostnili na moskovských rokovaníach české národné záujmy pred slovenskými. Tí pre záujmy Prahy obetovali Poliakom nielen hornú Oravu a severný Spiš, ale aj 13 slovenských obcí, ktoré v roku 1945 anektovala Moskva.

⁷ Bližšie pozri BOBÁK, J.: *Slováci na Podkarpatskej Rusi a ich presídľovanie do Česko-Slovenska v roku 1947*. (Bratislava) 1998.

⁸ SÚA Praha, f. č. 23, a. j. 21.

⁹ *Stenografický zápis 28. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady*, Bratislava 14. apríla 1947.

¹⁰ Bližšie pozri BOBÁK, J.: *Slováci na Podkarpatskej Rusi a ich presídľovanie do Česko-Slovenska v roku 1947*. (Bratislava) 1998.

¹¹ *ŠOBA Košice*, í. OÚOÚ a FNO Košice, šk. č. 8 122/48.

¹² Podľa údajov Oblastnej úradovne osídľovacieho úradu pre Slovensko v Košiciach prišli v máji 1948 z Podkarpatskej Rusi ešte ďalšie tri transporty s optantmi. Prvý transport prišiel 7. mája (87 osôb) a ďalšie 14. mája (67 osôb) a 20. mája (15 osôb). Títo optanti boli zväčša umiestňovaní v Česku, v menšej časti z nich išlo o sceľovanie rozdelených rodín na Slovensku.

¹³ Z najnovšej literatúry pozri ŠMIGEL, M. – KRUŠKO, Š.: *Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946*. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 2005; ŠMIGEL, M.: Historické otázky a súvislosti opcie a presídlenia československých občanov do Sovietskeho zväzu roku 1947. In *Historický časopis*, 52, č. 1, 2004; GAJDOŠ, M.: Poznámky k procesu optácie. In *Slezský sborník*, 94, č. 3, 1996; *Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia. Ed. M. Gajdoš, Košice – Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV a KVR, 2002.

¹⁴ SÚA Praha, í. MPSS, šk. č. 9651.

Malá Praha

Podkarpatské postavičky a figurky

Ke koloritu podkarpatských měst patřily v předválečném období postavy a figurky lidí a lidiček, které se svým způsobem života odlišovaly nebo vybočovaly z normálu. Mezi známé postavy patřil i silák Ivan Fircak s přezývkou Kroton, který v té době udivoval svými výkony diváky po celé zemi i v zahraničí. Proslavil se jako vzpěrač, boxer a cirkusový artista. Svoji sportovní kariéru zahájil jako zápasník v Praze, kde se v roce 1922 se stal mistr Československa v zápasení. Po roce 1930 vystupoval hlavně v domácím prostředí na Podkarpatské Rusi, v obci Turja Remety, v jiných městech nebo i v Užhorodě. Noviny Podkarpatské hlasy uveřejnily 6. května 1934 oznámení pod titulkou „**Champion Kroton se svou družinou v Užhorodě**“ s mírně bombastickým obsahem. Noviny psaly: „*Champion Kroton předvede 20 dosud nevidaných výkonů denně od 8. až 15. května t.r. od 18. a 20. hodiny na Korjatovičově náměstí. Kroton odmění každého částkou 1 000 Kč, kdo jeho výkony překoná. Kroton utáhne zuby 35 q, nechá si na svoji stříbrné lebce štípat dříví, zvedne jednou rukou 400 kg, ohýbá a láme železo a traversy, nechá se přejít 1 500 kg těžkým autem přes hrtan bez ochranního můstku. Při představení vystoupí též **světoznámá dáma Dalila** ve svých dosud nedostižných výkonech. Vstupné: sedadlo 3 Kč, k stání 2 Kč, studenti, děti a vojáci 1 Kč.*“ Součástí jeho vystoupení při jiných příležitostech bylo také trhání železných řetězů nebo stáčení hřebíků

v prstech. I. Fircak zemřel v roce 1970 ve věku 71 let. V rodném městečku Bílky stojí jeho socha, byl také o něm natočen celovečerní film.

V dobách první republiky, kdy na podkarpatských vesnicích nebyl ještě rozšířen pouliční rozhlas, byly všechny důležité obecní nebo církevní zprávy oznamovány bubeníky. Někteří z nich představovali rázovité postavičky s takřka s divadelným přednesem. Tak tomu bylo i v obci Nový Klenovec v mukačevském okrese. Ve vzpomínkách místního rodáka J. Turise figuruje i další zaměstnanec obce – zvonař a noční strážce. Jeho povinností bylo zvonit v poledne každý den, v čase bouří a hromobití nebo živelné pohromy. Strážní službu vedl nesl po 22. hodině. Procházel každou hodinou vesnicí a oznamoval kolik je hodin. Pozorně si všímal noční život a bděl nad bezpečností spící obce.

Podle vyprávění M. Podivínského z Bratislavy, který dospíval v Berehově ve 30. letech minulého století, mělo i Berehovo své rázovité figurky. Jednou z nich byl pouliční prodavač novin, Maďar. Neměl stálé místo prodeje, jezdíval po celém městě na starém vyzdobeném kole. Upozorňoval na sebe nejen hlasem, ale také různými akrobatickými kousky. Když se objevil, bylo lépe vyhnout se mu z cesty. Pozornost budil také svým indiánským oblečením s čelenkou, jindy si na sebe dal kovbojskou vestu, kalhoty, dlouhé kožené boty a široký klobouk.

Připomeňme i postavy, které jste tehdy mohli potkat skoro v každém podkarpatském městečku. Minulá doba dávala těmto lidem možnost žít po svém a oni byli většinou se svým osudem smířeni. V předválečném Chustu jste často mohli vídávat starého brusiče nožů, nožnic a podobného zboží. Svoji šlapací brusku si rozložil na rohu hotelu Koruna. Neměl nouzi o zákazníky. Jinou službu - rozvážení vody z veřejné pumpy měl na starosti židovský mladík Chaim. Vodu vozil zájemcům za mírný poplatek v sudě na vozíku. Po celý rok měl oblečený dlouhý kabát, ze kterého vyčuhovaly svazky česneku a cibule. Vzpomínal český krajan z Chustu: *„Rád jsem s ním chodíval pro vodu. Někdy jsem si vzal i svůj kbelíček. Když Chaim viděl, že s ním chci jít, bylo na něm poznat, že má radost. Měli jsme foxteriéra Borgu – fenku. Skoro nikoho cizího nepustila, Chaim však byl výjimkou. Vždy přicházel a odcházel naprosto v poklidu. Pak přišel březen 1939, boje o Chust a později náš odjezd vlakem do Čech. A Chaim zůstal, určitě však neodjel pryč. Jeho další osud zůstal neznámý.*

Nebylo přesně známo, zda zůstal naživu po všech těch pohromách, které otrásali Evropou“.

Zmíníme se však i o lidech zdravotně nebo válkou postižených, stojících na okraji společnosti. Pamětníci ze Slatinských Dolů na svých setkáních v Praze vzpomínali na městečko svého mládí a jeho okolí, na své zážitky, učitele ve škole nebo i na některé tamní postavičky. Jednou z nich byl Miško la Montre, válečný veterán z Francie, zraněný a trochu pomátnutý po výbuchu. Byl dlouhý a hubený, věčně chodil ve staré uniformě, nosíval při sebe sebou kovovou hůl. U vchodu do dolu Ludvík držel službu, s holí vzdával po vojensky čest horníkům při střídání směn. Smutnější osud měl starý žebrák Poli báči, který žil v opuštěném domku bez topení domku při staré škole. Jednoho dne tam chudák zamrzl...

Spisovatel V. Káňa ve své sbírce reportáží „Zakarpatsko“ popisuje pouť v Mukačevě v roce 1931, všímá si vesničany, procesí se svatými obrázky. Píše: *„Odpust, to jest také galerie žebráků, kteří zpíváním nábožných písní obměkčují poutníky, aby je podarovali pěti, či desetihalérem. Na malém žebráckém vozíku sedí bezruký stařec vo vojenské blúze, na prsou má zavěšeny různé medaile a válečné kříže. Kostěné hvězdičky, vyznačující hodnost starého rakouského četaře, má přišity na černém límci. Na klíně má vyložen svatý obraz a zpívá cosi o smilování, nedaje se ničím vyrušit, až teď: – Přejíždějí kolem něj četničtí důstojníci a on, třebaže je žebrákem, nezapře se v něm vojenská krev; je si vědom své povinnosti. Jeden z četníků mu hodil štědrrou rukou korunu. Žebrák, stará vojna, poděkoval vypětím prsou a pokračoval ve zpěvu.“*

Nepřehlédnutelnou součástí života na podkarpatském venkově i v některých městech byli pastýři a pasáci. Život podkarpatské vesnice oněch času zachytil financ J. Nevyhoštěný, který o místě svého působení v Petrově v sevljušském okrese napsal: *„Hned zrána pasák skotu troubením na roh ohlašoval, aby dobytek byl puštěn ze dvoru ven. Začal na jednom konci vsi a za stálého troubení, doprovázeného hlučným práskáním biče, postupoval ke druhému konci, přičemž stádo stále rostlo. Když měl stádo pohromadě, odehnal ho na pastvinu. Podobným způsobem, ale o něco později, vyháněl pasák prasat (kondáš) na pastvu i prasata. Navečer před skončením pastvy majitelé dobytka otevřeli dvory a vracející*

kusy se přesně vrátily do svých domovů. Prasata obyčejně hnala domů úprkem a u každého stavení kam čuník patřil, se od běžícího stáda oddělil a zaběhl domů. Na to jsme se vždycky rádi dívali.“

X X X

Na závěr stručného zamyšlení o podkarpatských postavách a figurkách nelze nevzpomenout místní zbojníky, z nichž nejznámější byli Nikola Šuhaj z Koločavy a Ilko Lepej z Repinného. Spisovatelé I. Olbracht a V. Grendža – Donskij umělecky stvárnili jejich životy a nakonec i neslavný konec. Lidová tvořivost je někdy zobrazovala jako bojovníky proti tehdejšímu společenskému řádu, ale skutečnost byla poněkud prozaičtější. Měli na kontě mnoho loupeží a následkem jejich násilných činů zbytečně zemřelo několik lidí. Jak však uváděli někteří doboví literární kritici a žurnalisté, věhlas zbojníků, i když ne vždy příznivý, nepochybně přispěl k bližšímu zájmu československé veřejnosti o dění na Podkarpatské Rusi.

Vladimir Kuštek

Čtení u sochy TGM v Rachové (zdroj: soukromá sbírka-Vladimír Kuštek).

1938r.

ФОТОАРХІВ

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА

У словацькому консульстві в Ужгороді 07.08.2001 та 12.9.2012

Відкриття меморіальної дошки М.Р. Штефаніку та Т.Г. Масаріку у Перечині (14 жовтня 2015 р.)

У офісі УТС, 10.10.2014

Зустріч друзів 28.03.2024

07.07.2015 рік

АКТИВ УЖГОРОДСЬКОГО ТОВАРИСТВА СЛОВАКІВ
Aktív Užhorodského spolku Slovákov

Predseda
Ivan Latko

Zástupca
Igor Peščak

Zástupca Jurij Syvochop

Zástupca Michal Chovanec

Agnessa Jakubik-Latko

Lada Sentypal

Mykola Kocipak

Oksana Sabov

Vasyl Rymaruk

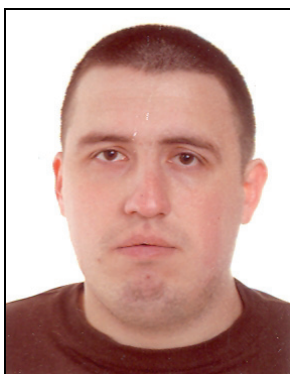
Myroslav Hanko

Michal Chovanec ,ml.

Ivan Kapusteï

Basyl Džak

Oleksij Malynyč

Jana Dudaš-Ryžak

Vasyl Slyčko

Ivan Házy

Viktor Házy ,ml.

Peter Panak

David Svatbik

Ivan Ustyč

Nina Hanusyč

VESELÝM OKOM

- Počul som, že si vaši susedia žijú ako hrdličky.
- Áno, raz vyletí z okna ona, raz on!

Stretnú sa dvaja kolegovia.

- Jožo, kde máš ten parádny nožík?
- Zostal medzi tretím a štvrtým rebrom!
- Preboha! Vari si niekoho zavraždil?
- Ale nie! Padol mi za radiátor.

Farár rozpráva deťom o stvorení sveta a pýta sa nepozorného Jožka:

- Jožko, kto ťa stvoril?

Jožko vyskočí a otrávene zahundre: – Ešte aj vy začínajte. Akoby tých mrzutostí okolo toho nebolo doma už dosť!

Mladík sa pýta slečny:

- Čo by som vám mal dať, aby som vás mohol pobozkať?
- Narkózu!

- Prečo ste urazili úradníka a nazvali ho slepým črevom?
- Lebo je ustavične podráždený a zbytočný!

Manžel sa vráti z rybačky a rozčúlenej manželke čelí s pokojným povzdychom:

- Keby si tak vedela mlčať ako tie ryby.
- Žena okamžite zareaguje:
- Keby si tak pil len vodu ako ony!

Host' hovorí čašníčkovi: – Povedzte vedúcemu, že dnes bolo to kurča mimoriadne chutné a bolo ho veľa!

– Preboha! Preboha! Prosím vás, nekričte tak, ja som vám omylom dal jeho porciu!

- Pán doktor, koľko mi ešte zostáva času?
- No, s televíznymi seriálmi bysom už nerátal.

Majiteľ obrovského vlkodava priviaže psa pred krčmu a vojde.

Aj majiteľ palácového pinča priviaže svojho psa pred krčmu a ide dnu. Po chvíli ten druhý vyzrie von oknom a hovorí prvému:

- Pane, obávam sa, že môj pes zabil vášho psa.
- To nemyslíte vážne! Ako, prosím vás?
- Zadržol sa mu v krku.

Piati ľudozrúti našli päťčlennú slovenskú rodinku. Všetci boli vystrašení a zatvorení vo svojom trabante. Jeden z ľudozrútov hovorí: – Ja sa na to vykašlem! Toľko kúskov chutného mäska a zase v tej hnusnej konzerve!

- Paľko, už viac nechcem počuť, že sa s bratom bijete!
- Dobre, mami, zavriem dvere.
- Slečna, dnes večer splním každé vaše tajné želanie.
- Len sa opovážte, vy nemravník!

Príde žena k psychiatrovi a sťažuje sa: – Pán doktor, len si predstavte!

Keď poviem abraha - dabra... Preboha, doktor, kde ste?!

- Tak čo, pán sused, ako sa mala dcéra na svadobnej ceste?
- Ako zvyčajne...

– Takého lakomca, ako si ty, si nikdy nevezmem! Vraciam ti zásnubný prsteň!

- A kde je škatuľka, v ktorej som ti ho dal?

НАШІ ВИДАННЯ

З М І С Т

JÁN SMREK OKÚZLENIE	4
KRÁSNA PROSTOTA	5
DANA PODRACKÁ MATKINA RUKA NA KLÚČNEJ KOSTI	6
PRÍSTUP UKRAJINY K NÁRODNOSTNÝM MENŠINÁM A KRAJANSKÝM KOMUNITÁM	7
<i>НАША ІСТОРИЯ</i> 29 ROKOV SPOLKU SLOVÁKOV V UŽHORODE	10
HEJ, SLOVÁCI!	11
JEŽÍŠ MALÉ DĚTÁTKO	16
JA MALÝ PŘIHAZÍM KOLEDOVAT	16
10 ROKOV SPOLKU SLOVÁKOV V UŽHORODE	18
SLOVENI ALEBO SLOVIENI ALEBO SLOVÁCI?	22
CHRÁM SV. CYRILA A METODA V STOROŽNICI	23
TAJOMNÝ HRAD V KARPATOCH	27
VERNE A NEVICKÉ	
СЛОВАЦЬКИЙ СЛІД ПІД ПОЛТАВОЮ	35
<i>ПАВЛО ПЕНЯК</i> СЛОВАК, ЯКИЙ СТАВ ОЧЕВИДЦЕМ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ	36
OVCHODNÁ AKADEMIA V MUKAČEVE (1923–1925)	45
PRIPOMENUTIE 106. VÝROČIA VZNIKU PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLICKY V UŽHORODE	54
NA CESTE K SLOVÁKOM ZAKARPATSKA: REFLEXIA ETNOLOGICKÉHO, TERÉNNEHO VÝSKUMU V SLOVENSKO- UKRAJINSKÝCH LOKALITÁCH UKRAJINY	61
СЛОВАК – ДОСЛІДНИК ДОПИСЕМНИХ ЧАСІВ ЗАКАРПАТТЯ <i>НАШ АРХІВ</i> ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ (1920–1936)	86
<i>ІСТОРИЯ</i> ДОМОВ Z UKRAJINY	96
ZMLUVA MEDZI ČESKOSLOVENSKOOU REPUBLIKOU A ZVÄZOM SOVIETSKYCH SOCIALISTICKÝCH REPUBLÍK O ZAKARPATSKEJ UKRAJINE Z 9. JÚNA 1945	103
PRESÍDĽOVANIE SLOVÁKOV ZO ZAHRANIČIA A ICH OPTÁCIA Z PODKARPATSKEJ RUSI PO ROKU 1945	116
PODKARPATSKÉ POSTAVIČKY A FIGURKY <i>ФОТОАРХІВ</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА	120
АКТИВ УЖГОРОДСЬКОГО ТОВАРИСТВА СЛОВАКІВ АКТУV UŽHORODSKÉHO SPOLKU SLOVÁKOV	124
VESELÝM OKOM	128

БК 92Г37

УДК 006.96

© Šéfredaktori: Ivan LATKO a Igor Peščak

Vydavateľ: USS
www.uzhss.sk

**NÁŠ KULTÚRNO-HISTORICKÝ KALENDÁR
2025**

**НАШ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР
Ужгород, 2025 – (слов., укр.)**

*Видано за підтримки
Членів Ужгородського Товариства словаків
Vydano za podpory členov Užhorodského spolku Slovákov*

**Kontaktna adresa:
E-mail: latkouzg@ukr.net
Tel./0505399617 /голова/,0992700897/заступник/
www.uzhss.sk**

*На форзацах 2/1/ – актив словацьких Товариств на Закарпатті у
Словацькому консульстві в Ужгороді – 03.04.2024 ф.3 /2/ Члени УТС
біля пам'ятника М.Р.Штефанику в Ужгороді-28.10.2024
На четвертій сторінці обкладинки – відкриття дошки Йозефу Гочару в
Ужгороді 28.10.2024 р.*

Тираж випуску – 800 прим.
Верстка і дизайн ПП «Наумченко».
Формат 60x84/16. Друк офсетний.
Відповідальність за матеріали та коректура за автором.
Видруковано у приватній друкарні «Романа Повча»

1880-1945

Иозеф Гоџар

Високошколски професор,
професор Језуитског
школског института.

Josef Gočár

učitel, profesor, vyučitel
učitel v české akademice
učitelství umění,

Učitel v B. Školské a učitel,
učitel v Akademické škole v Praze (Č.),
učitel v Akademické škole v Praze (Č.).

2014

